

B E L G E L E R

T Ü R K T A R İ H B E L G E L E R İ D E R G İ S İ

Cilt: XI

1981 - 1986

Sayı: 15

TİMUR'UN ANKARA SAVAŞI (1402) FETİHNÂMESİ

Doç. Dr. İSMATIL AKA

*Muhterem Prof. Dr. Hans Robert
Roemer (Freiburg) beğе ithaf*

Merhûm Profesör Mükrimin Halil Yinanç, vaktiyle İslâm Ansiklopedisi'nde yazdığı Bayezid I. maddesinin sonunda bibliyografya verirken "Ankara muzafferiyeti hakkında Timur'un Semerkand'da bulunan şehzâde Ömer'e göndermiş olduğu uzun mektup, bu muhârebenin cereyânı ve Bayezid'in mağlûbiyet ve esâreti hakkında en mükemmel ve mevsuk bir menbâdır" tarzında bir ifâde kullanmış¹; daha sonra Prof. Dr. Adnan Erzi, Belleten'de yayınlanan iki dizilik "Türkiye Kütüphanelerinden Notlar ve Vesikalar II" adını taşıyan uzun makalesinin III. bölümünde Sarı Abdullah Efendi Münşeâtının tavsifi (s. 631-647)'ni yaparken, bir sûreti de adı geçen mecmuâda bulunan, burada yayınlamakta olduğumuz mektubun sırası gelince "Temur'un Semerkand'da bıraktığı oğlu Ömer başta olmak üzere devlet erkânına hitaben yazdığı bu feth-nâme Ankara muharebesi hakkında çok kıymetli malûmat ihtivâ etmektedir" demiştir².

Gerçekten ifâde edildiği gibi, mektup Ankara Savaşı hakkında hem "en mükemmel ve mevsuk bir menbâ", hem de "çok kıymetli malûmat" ihtivâ etmektedir. Ancak burada üzerinde durulması gereken husus mektubun kime hitâben yazılmış olduğudur. Yukarıdaki ifâdelerden görüldüğü üzere, Prof. Mükrimin Halil Yinanç, adı geçen Ömer'in kimliğini vermeden, şehzâde Ömer demekle yetinmiş; Prof. Dr. Adnan Erzi ise, bu mirzâyı, mektubun başlığındaki ifâdeye bakarak, Timur'un oğlu zannetmiştir. Aslında Timur'un Ömer Şeyh adını taşıyan bir oğlu ve Ömer adında bir de torunu bulunmaktadır. Ancak Timur'un oğlu Ömer Şeyh, Beş Yıllık Sefer sırasında, Fars bölgesinden babasının yanına Diyarbekir'e gelirken, 796 yılı R. evvel (Aralık 1393-Ocak 1394) ayında Bağdad'a 4 konak uzaklıktaki Hurmatu kalesi yöresinde atılan bir ok ile, henüz 40 yaşında iken ölmüş bulunuyordu³. Bu durumda mektup oğluna yazılmış olamaz.

¹ S. 391*.² XIV/56 (1950), s. 636.³ Şerefeddin Ali-i Yezdi, Zafernâme, yay. Muhammed Abbasi, Tahran 1336 h.ş., I, 473-475; Nizâmeddin-i Şâmî, Zafernâme, yay. Felix Tauer, Praha 1937, I, 147; Barthold, Uluğ Bey ve Zamanı, çev. Tahiroğlu Akdes Nimet, İstanbul 1930, s. 15.

Bilindiği üzere 1399 yılı güzünde Timur'un batıya son ve en uzun süren, Memlûk sultanı ile Osmanlı hükümdârının yenilgileri ile sona eren "Yedi Yıllık Sefer" diye adlandırılan seferi başlamıştı. Timur, bu sefere çıkarken Semerkand'ın idâresini büyük oğlu Cihangir'den olan Muhammed Sultan'a bırakmış; Endican'ı ise Ömer Şeyh'in oğlu İskender'e vermişti⁴. 1399/1400 yılı kışında İskender'in Moğollar üzerine Muhammed Sultan'dan izinsiz olarak bir sefere kalkışması üzerine onlar arasında anlaşmazlık çıkmış, 16 yaşında bulunan İskender, Semerkand'a getirilerek tutuklanmıştı⁵. 1401 yılı başlarında Muhammed Sultan, "Hülagu Han Tahtı"na tâyin edilmesi dolayısı ile Semerkand'dan çağırılmış⁶, onun ayrılmasından sonra Semerkand'da mirzâlardan kimse kalmamıştı. Anadolu seferine katılan bu mirzâ, Ankara Savaşı'ndan sonra, sefer dönüşü hastalanarak, 18 Şa'ban 805 (13 Mart 1403) Pazartesi günü, Bâyezid'den 4 gün sonra, Karahisar'da ölmüştür⁷.

Timur, 802 (1400) yılı sonlarında Sivas'a yürümeden önce, hanımları ve şehzâdelerden bâzılarını, Miranşah oğlu Mirzâ Ömer'in idâresinde Sultaniye'ye göndermişti⁸. Adı geçen mirzâ, buradan Semerkand'a gitmiş olmalı. Zirâ 804 (1401 yılı sonları) yılında o, artık Semerkand'da bulunuyordu⁹.

Şerefeddin Ali-i Yezdî, Ankara Savaşı gâlibiyetini devletin başşehri ve çeşitli yerlere bildirmek üzere fetihnâmeler kaleme alındığını ifâde ederken, bunların Mevlânâ Şemseddin-i Münşî ve diğer kâtipler tarafından kaleme alındığını söylediği gibi, Semerkand'a Emirzâde Ömer'e hitâben yazıldığını da kaydeder¹⁰. Bu durumda fetihnâme, Timur'un oğlu değil, torununa hitâben yazılmış olmaktadır.

Anadolu seferinden sonra Gürcistan'a gelen Timur, burada fetihlerde bulunurken, orduya çağırılmış olan Miranşah oğlu Mirzâ Ömer Beylekan'da 1 C. evvel 806 (16 Kasım 1403) Cuma günü huzura geldi¹¹. Kışı Karabağ'da geçiren Çağatay hükümdârı, 14 Ramazan 806 (26 Mart 1404) Çarşamba günü Semerkand'a gitmek üzere kışlağından hareketle, Erdebil havâlisinde, Nehr-i Barlas köylerinden Ni'metâbâd civârına geldiği sırada, önceden kararlaştırıldığı üzere bir toy vermiş ve burada 25 Ramazan (6 Nisan) Pazar günü al tamgalı yarlık ile Hülagu Han Tahtını, yâni Hürmüz'e kadar Fars ve Kirman, Rey'den Âzerbaycan'a kadar Irak-ı Acem, Arran, Mugan, Karabağ, Gilânât, Şirvan, Şemahi,

⁴ Yezdî, II, 153.

⁵ Yezdî, II, 161.

⁶ Yezdî, II, 250. Muhammed Sultan, İskender'i de yanında getirmiş olmalı. Çünkü, 1401 yılında onlar Karabağ'da dedeleri Timur'un huzuruna çıkmışlar ve yaptıklarından dolayı İskender dayak atılmak sûretiyle cezâlandırılmıştı (Yezdî, II, 275).

⁷ Yezdî, II, 351; Şâmfî, I, 272.

⁸ Yezdî, II, 191.

⁹ Yezdî, II, 273. Muiniddîn-i Natanzî (Müntehabü't-Tevârih-i Muinî, yay. Jean Aubin, Tahran 1957, s. 380), Timur'un Şam seferinden dönüşte, Bağdad üzerine giderken, Ömer b. Miranşah'ın Semerkand'a gitmesi, orada bulunan kardeşi Halil Sultan'ın ise Moğolistan hududunun muhâfazasına tâyin edildiğini ifâde ediyor. Halbuki Halil Sultan, 803 yılı Zilkade'sinde Bağdad kuşatmasında bulunduğu gibi (Yezdî, II, 263; Şâmfî, I, 240), daha sonra Irak-ı Arab (Yezdî, II, 276) ve Anadolu (meselâ: Kemah kalesinin kuşatılması (Yezdî, II, 289; Şâmfî, I, 251; Ankara Savaşı, Yezdî, II, 303; Şâmfî, I, 255)'daki faaliyetlere katılmış, Ankara Savaşı'ndan sonra Türkistan hududuna gitmek üzere, Semerkand'a doğru hareket etmesi buyurulmuştu (Yezdî, II, 321; Şâmfî, I, 261).

¹⁰ Yezdî, II, 321.

¹¹ Yezdî, II, 393; Şâmfî, I, 291.

Derbend, Gürcistan, Abhaz, Hicaz'a kadar Diyarbekir ve Irak-ı Arab, İstanbul'a kadar Rum diyârı, İskenderiye ve Nil'e kadar Şam diyârını Mirzâ Ömer'e tefviz etmiştir¹².

Fars ve Irak-ı Arab'daki Timurlu mirzâları ile Şirvanşah Şeyh İbrahim, Mardin hâkimi Sultan İsa, Van hâkimi Melik İzzeddin Şîr, Gürcü Köstendil, Urmiye hâkimi Dizek, Meraga hâkimi Çalık ve Erdebil hâkimi Bistam da Ömer'e tâbi olacaktı¹³.

Mirzâ Ömer, dedesi Timur'un ölümünden (1405) sonra bilhassa, Diyarbekir ve Mardin taraflarından başlayıp, Basra'ya dek bütün Irak-ı Arab'ın kendisine tefviz edildiği, ağabegi Mirzâ Ebubekir ile mücâdele etmek zorunda kalmış, başarılı olamayınca 809 yılı 1 R. âhir (15 Eylül 1406) günü amcası Horasan hâkimi Mirzâ Şahruh'a sığınmış, fakat az sonra ona karşı ayaklanması sonucu 9 Zilkâde (18 Nisan 1407) tarihinde Cam civârında Burudiye'deki savaşta yenilerek kaçmış ve Murgab yöresine geldiğinde, Şahruh'un adamlarından Berdi ile giriştiği vuruşmada yaralanarak, tedâvi için Herat'a getirilirken ölmüştür¹⁴.

Anlaşıldığına göre mektubun çeşitli Münşeât mecmuâlarında sûretleri bulunmaktadır. Mükrimin Halil Yinanç, şimdiye kadar fetihnâmenin 3 nüshasını gördüğünü ifâde etmektedir¹⁵. Biz şimdilik 4 nüsha tesbit edebilmiş durumdayız:

1 - Es'ad Efendi Ktb., Hüsâmüddin Efendi Mecmuâsı, nr. 3673, 62^a-63^a. Elimizdeki 4 nüshadan en doğru ve tafsîlâtlı bu nüsha olduğundan biz burada bu nüshanın metnini verip, tercümesini yapmayı uygun gördük. Ancak müstensihnin fetihnâmeyi tek yaprağa sığdırmak istemesinden dolayı metni okumak zaman zaman bir hayli güçleşmiştir.

2 - Hafid Efendi Ktb., Mecmuâ-i Mekâtib-i Fârisî, nr. 326, 182^a-183^b. Hüsâmüddin Efendi mecmuâsındaki nüsha ile büyük bir benzerlik gösteren bu nüshayı merhûm Profesör İsmail Hakkı Uzunçarşılı¹⁶ ile merhûm Profesör M.C. Şehabeddin Tekindağ¹⁷ kullanmışlardır.

3 - Es'ad Efendi Ktb., Sarı Abdullah Efendi Mecmuâsı, nr. 3333, 15^a-17^b. Prof. Dr. Adnan Erzi tarafından tanıtılan bu mecmuâdaki fetihnâme, Seyyid Ali Müeyyed Sâbitî tarafından yayınlanmıştır¹⁸. Müeyyed Sâbitî yayınladığı fetihnâmeyi nereden aldığını kaydetmemekle birlikte, eserin mukaddeme kısmında istifâde edilen münşeât mecmuâları sayılırken, bu mecmuânın da adının sayılmasından dolayı¹⁹, biz bu hükme vardık.

¹² Yezdî, II, 402; Hâfız-i Abrû, Zail-i Zafar-nâma-Continuation du Zafarnâma de Nizâmüddin Şâmî par Hâfız-i Abrû éditée d'après les manuscrits de Stamboul par Felix Tauer, Archiv Orientalni VI, 432 v.dv.; aynı eser, yay. Behmen Kerimî, Tahran 1328 h.ş., s. 10 v.dv. Burada, Ankara Savaşı fetihnâmesini kaleme alan Mevlânâ Şemseddin'in inşâsı olan hükmün bir sureti de bulunmaktadır.

¹³ Yezdî, II, 403; Faruk Sümer, Kara Koyunlular, Ankara 1967, s. 70. Babası Mirânşah'ın beg ve nökerleri de ona verilmiş ve böylece o, oğlunun buyruğu altına konulmuş oluyordu.

¹⁴ Ömer'in bu faaliyetleri için bk. İsmail Aka, Timur'un Ölümünden Sonra Doğu-Anadolu, Âzerbaycan ve Irak-ı Acem'de Hâkimiyet Mücadeleleri, Türk Kültürü Araştırmaları, yıl XXII/1-2 (1984), s. 49-66. O, Timur öldüğünde, 22 yaşında olduğuna göre (Yezdî, II, 522), bu sırada 24 yaşlarında bulunuyordu.

¹⁵ İA., Bâyezid madd., s. 386^b.

¹⁶ Osmanlı Tarihi, I, T.T.K., Ankara 1961, s. 604.

¹⁷ İA., Mûsâ Çelebi, Mustafa Çelebi maddeleri.

¹⁸ Esnâd ü Nâmehâ-yi Târihî-ez evâil-i devrehâ-yi islâmî tâ evâhir-i ahd-i Şah İsmâil-i Safevî-, Tahran 1346 h. ş., s. 331-334.

¹⁹ S. yâzdeh, nr. 4. Burada Mecmuânın adı Sarı Efendi şeklinde yazılmış ve eser Milli Kütüphanede gösterilmiştir.

4 - Reisü'l-Küttâb Mustafa Efendi Ktb., İnşâ-i Kebir, nr. 892, 58^b-59^b. Bu nüshadan beni arkadaşım Doç. Dr. Refet Yinanç haberdâr etmiş ve Prof. Mükrimin Halil Yinanç'ın bu mecmuâ ile ilgili defterdeki kayıtlarından istifâde imkânını sağlamıştır. Rahmetli Profesör kullandığımız defterde, bu mecmuâ hakkında "Esas itibârı ile Feridun Beg Münşeâtıdır. Te'lifi zamanında yazılmış bir nüshanın zâyi olan kısımları ve yaprakları muahharen yeni bir yazı ile yazılıp, doldurulmuştur. Bu münşeâtın iki kısımdan ibâret olduğu görülür. Birinci kısım Sultan Selim-i evvel'in zaman-ı nihâyetine kadar mektupları -Sultan Süleyman-ı evvel zamanına âid mahdûd birkaç tahrirât müstesnâ olmak üzere- ihtivâ etmektedir. Bu kısmın nihâyetinde Sürurî'nin Bahrü'l-Maarif adlı eserinden bir bahis ile, Hoca Sa'deddin'in manzum bir taziyenâmesi, unvân-ı mekâtib ve elkâb hakkında bir risâle, Lutfi Paşa'nın Asafnâme'si mevcuddur. İkinci kısım evvelâ Miftâhu'l-felâh fî a'mâl-i ehlu's-salâh dinî ve ahlakî bir risâle ile muhtelif şikâyetnâmeleri ihtivâ eden diğer bir risâleyi, bundan sonra Sultan Selim-i evvel, Sultan Bâyezid-i sâni, Sultan Mehmed-i sâni, Sultan Süleyman-ı Kânûnî, Sultan Selim-i sâni, Sultan Murad-ı sâlis zamanlarına âid muharrerâtı, buyurulduları, beglerbegilere, sancak beglerine ve kadılara gönderilen hükümleri ihtivâ eder. Sultan Süleyman-ı Kânûnî'nin devr-i âhiri ile Selim-i sâni ve Murad-ı sâlis zamanlarına âid olup, ekserisi Feridun Beg Münşeâtı'nda bulunmayan pek çok muharrerâtın ve hükümlerin Feridun Beg'in Tevki-i Divân-ı Hümayun olduğu seneler içinde yazıldığı görülmektedir. Bu sebeple bu münşeâtın ehemmiyet ve kıymeti bir kat daha artar. Biz matbû nüsha ile mukâyese ederek, onda bulunmayan bâzı mühim vesikaları istinsah edeceğiz" demekte ve mektubu Sarı Abdullah Efendi mecmuâsındaki nüsha ile karşılaştırdığımı da kaydetmektedir ²⁰.

²⁰ Beni bu nüshadan haberdâr eden Doç. Dr. Refet Yinanç'a ve arapça şiirlerin tercümesinde yardım eden Doç. Dr. Kâzım Yaşar Koprıman'a teşekkür ederim.

(62 b) صورت مکتوب تیمور بك بفرزندان خود نوشته از منشآت

مولانا مرحوم شمس الدین رح

فرزند اعزّ ارشد عمر بهادر و تیمور خواجه بهادر و خواجه یوسف و ارغون شاه و بزرگان و قضاة و علما و اکابر و اعیان دار الملک سمرقند رزقنا الله الوصول اليهم و النزول بها انشاء الله سلام بخوانند و بدانند که چون علی استخارة الله تعالى و تقدس عزیمت ممالك روم بتصمیم پیوست و بحوالی ارزنجان نزول افتاد و فرزند اعزّ ارشد اشجع سعادت مند نیکو خصال محمد سلطان کورکان بهادر ابقا الله تعالى را با جمعی از امرا و بهادران و لشکرها بمحاصره قلعه کماخ فرستاده شد . در مدت ده روز بعمل قناوات و منجنیق و عرادات و غیر ذلك تنصف اهل قلعہ مشغول شدند . قلائیور نام سرداری از جمله مخصوصان بایزید یلدرم با جمعی از غلامان و نوکران او در قلعه بودند ، کوششها نمودند ، مفید نیامد . روز یازدهم بهادران و دلیران و مبارزان لشکر منصور نرد بانها بر کمر قلعه نهادند و جان کمروار بر میان بسته بیای قلعه بر آمدند و بزخم شمشیر قلعه کماخ را صیت استحکام آن در بسیط جهان شهرتی تمام دارد بمیامن عنایت ربّانی مستخلص گردانیدند . بیت :

بر دست نور دیده من طال عمره

شد فتح از عنایت حق قلعه کماخ

هذا من فضل ربّي والحمد لله ربّ العالمین . و بعد از فتح قلعه بجانب سیواس توجه نموده شد و دوسه روز در حدود سیواس توقف کرده چند قلعه دیگر که بر ممرّ عساکر منصوره افتاده بود و به بایزید یلدرم تعلّق داشت مثل قلعه حمدی و قلعه تکوین و غیر ذلك امرا و لشکرها فرستاده بعنایة الله تعالى مستخلص گردانیده شد . والحمد لله علی تتابع نعمه و تعاقب کرمه .

وبعد از آن لشکرها بجانب قیصریه در حرکت آورده شد و قیصریه و قلای که در آن حدود بود بعون الله تعالى باستخلاص پیوست بعد از آن عزیمت صوب⁽¹⁾ انگوریّه مصمم شد. بایزید یلدرم را معلوم گشت که ما عزیمت انگوریّه داریم او نیز با لشکری که جمع کرده بود و مرتّب داشته قریب هفتاد هزار سوار و پیاده بانگوریّه آمد. روز جمعه بیست و هشتم ذی الحجه در جانب شرقی در نیم فرسنگی میان ما و او اتفاق محاربه افتاد و جنگ عظیم واقع شد چنانچه درین چند وقت چنین حری [اتفاق]⁽²⁾ نیفتاده. از اوّل با مداد تا نماز عصر از طرفین کوششها رفت و آتش حرب باشتعال رسید. مثنوی:

بجنبش در آمد ⁽³⁾ دو لشکر چوکوه	وزان جنبش آمد زمین را ستوه
ز پولاد پوشان لشکر شکن	تن کوه لرزنده بر خویشتن
ز سم ستوران هامون نورد	پر از گرد شد گنبد لاجورد
پلنگان شده کشته در پای بیل	روان سیل خون همچو دریای نیل

فرزندان طال عمرهم و امرا و مبارزان و بهادران لشکر منصور تقصیر نکردند و بجان و دل کوششها نمودند و بعون الله تعالى و میامن الطافه از یمن و یسار و قول بحملهای متواتر و منازعت مبارزانه لشکر او را عاجز و مضطر گردانیده و ریاح نصرت از مهب⁽⁴⁾ عنایت ربّانی وزیدن گرفت و اعلام ظفر پیکر بجلوه فتح در آمد و شواحد آیت «ان نصر الله قریب» منکشف و متظاهر گشت. بیت:

عروس ملک کسی در کنار گیرد تنک که بوسه بر لب شمشیر آبدار دهد

فرزند اعزّ سعدتمند بختیار محمد سلطان کورکان بهادر بیت:

کسی را که فرزند باشد جنو	ولی عهد و دلبند باشد جنو
چه غم دارد از گردش روزگار	نماند بجز خیر از و یادگار

و فرزند سلطان حسین بهادر و سلیمان شاه بهادر و علی سلطان بهادر و جمعی از امرا و بهادران که دست چپ ما بودند و دست راست و قول او را بحملهای متواتر و کوششهای وافر

¹ Esas nüshada جنوب şeklinde. Fakat diğer üç nüshada bu şekildedir.

² 326 ve 333 numaralı nüshalarda böyledir.

³ Metinde در آمد kelimesi iki defa yazılmıştır.

⁴ 892 numaralı nüshada جهت şeklinde.

درهم شکستند ودلاوران دلاوریها و پردلیه‌ها پسندیده تمام نمودند و داد شجاعت و مردی دادند و در آخر قول اورا هم از جای بر گرفتند و متفرق⁽⁵⁾ گردانیدند. نه چندان ضرب شمشیر و طعن نیزه و رمی سهام و قرع گرز و کوفتن و کوبال بر نهاد اعدا حوالت کردند که زبان از شرح آن نقصی تواند نمود [جلدوی]⁽⁶⁾ فتح فرزند محمد سلطان بهادر را مقرر گشت و فرزند ابابکر بهادر و جهان‌شاه بهادر از آنسوی دست راست و فرزند امیران شاه کورکان بهادر و شیخ نور الدین بهادر و بورندوق بهادر و دولت تیمور و جمعی بهادران و امرا از پیش قول و فرزند پیر محمد بهادر و اسکندر بهادر و احمد بهادر از پیش قول کوششها نمودند و بهادریها و دلاوریها کردند و دست چپ او را بشکستند (63 a) و متفرق و منهزم کردن «فغلبوا هنالك وانقلبوا خاسرين» و فرزند شاهرخ بهادر و خلیل سلطان بهادر طال عمرها را با قشونها در پیش خود مقرر فرمودیم و میخواستند که بحرب روند و حمله کنند ایشانرا بد شنام و سخن سخت منع کرده شد که پیادگان یاغی در پیش هر قشونی تیراندازی میکردند و طریقه جنگ ایشان چنان بوده است که پیش هر قشونی پیاده باز می داشته اند که بتیراندازی مشغول می شده است آخر الامر خلیل سلطان بهادر سخن نشنید و بمدد فرزند [محمد]⁽⁷⁾ سلطان بهادر رفت و مردانگیها و دلاوریها بجای آورد چون دست راست و چپ بایزید یلدرم که پسران او سلیمان چلبی و [محمد چلبی]⁽⁸⁾ و نواب و امرآ او علی پاشا و تیمورتاش و آینه بك⁽⁹⁾ بودند و پسران لاز که سر لشکر بودند بکلی منهزم و متفرق گشتند بایزید یلدرم با قول خود يك ساعت نجومی ثبات قدم نمود و بهر طرف حمله می برد و کارزار می کرد بیت:

چو دولت نبخشد سپهر بلند نیاید بمردانگی در کمند

بهادران و دلاوران لشکر منصور از جوانب او در آمدند و بزخم شمشیر و سنان و تیرونیزه چون برگی که بوقت خزان از درختان ریزان شود از اسبان فرو می آوردند آخر الامر بایزید یلدرم چون برق از سهم تیر رعد دولت ما جسته با قرب سه هزار سوار بتبعیت «ساوی الی جبل» بکناره کوهی بلند که در میان لشکرگاه بود پناه برد و بر قله آن کوه بر آمد لشکرهای

⁵ منهزم و متفرق 326 ve 892 numaralı nüshalarda

⁶ Esas nüshada bu kelime atlanmış olup, diğerlerinde mevcuttur.

⁷ Esas nüshada atlanmış.

⁸ Esas nüshada atlanmış.

⁹ 892 numaralı nüshada آینه بیک şeklinde.

منصور چون دایره که بر مرکز محیط بود پیرامون او در آمدند و چنانکه روز شکار آهوانرا قمارمیشی کرده در میان گیرند او را در میان گرفتند و بعون الله تعالی. شعر:

بضرب حسام فی الوغا یحسبونه من الموت فی قبض النفوس رسولا

او را از اوج کوه با حسیض هامون راندند و جمعیت او را که ثریاوار دست داده بود چون بنات النعش متفرق گردانیدند حقیقت «الم غلبت الروم فی ادنی الارض» سمت انکشاف یافت. بایزید یلدرم بیت:

نه جای قرار ونه روی ستیز نهاده بنا کام رو در گریز

عنان باد پای بدست هزیمت داد یکی از بهادران لشکر منصور از قفا در آمد و بیک ضرب گرز صاعقا آثار او را از اسب پیاده گردانید. شعر:

وهل لقضاء الله هارب للناس وهل بدفع الانسان ماهو واقع

در ساعت معترف شد که من بایزیدم مرا زنده بحضرت برید فی الحال بهادران بر سر او جمع شدند و او را گرفته دست بسته بحضرت آوردند بزبان گشاده باعتذار «انی ظلمت نفسی فاغفرلی» قائل گشت. شعر:

اقر بان لاعذر ان جریمتی بفعل الا ان عفوك لی عذر

ومع ذلك اگرچه مستوجب عتاب «الان وقد عصیت قبل وکنت من المفسدین» بود اما بجهت ظهور شکر این نعمت عظیم و موهبت کبری و حصول چنین فتح مبین و نصرتی متین او را بخطاب «اقبل ولا تخف انک من الآمنین» مبهج گردانیده بحکم «الکاظمین الغیظ والعافین عن الناس والله یحب المحسنین» قلم عفو و اغماض بر جریده جرایم او کشیده بروی رحم فرمودیم و بجان امان دادیم وهم متعاقب پسران او مصطفی و عیسی⁽¹⁰⁾ را گرفته آوردند و ایشانرا منظور نظر رحمت گردانیده شد و اکثر نوآب و امرا و بهادران و سران سپاه و لشکر او بعضی دستگیر

¹⁰ 3673; 326 ve 892 numaralı nüshalarda مظهر و علی şeklinde. Bunun Mustafa ve İsa olacağı açıktır. 3333 numaralı nüshada ise موسی و مصطفی şeklinde.

وبعض طعمه تیغ وتیر شدند وبقایای سیوف حفاة وعراة هریکی بجائی افتادند ما بقى منهم عين ولا اثر.

آواره شد ز روی زمین نفس بد سكال

فرزندان طال عمرهم وامرا سالم وغانم ظفراندوز وعدوسوز از میدان معركة بیرون آمدند وذلك من فضل الله علينا وآثار امداد وعنايت ربّانی وتأييدات رحمانی وضوح اشعة آفتاب جهانتاب یافت وتمامی ممالك روم مستخلص گشت الحمد الله الذى نصر عبده واعزّ جنده وهزم الاحزاب وحده لاشريك له. رباعی :

سپاس وشكر خداوند قادر وقيوم كه شد مسخر فرمان ما ممالك روم
اگرچه گردن دشمن چو سنگ بود نخست ولی باتش شمشیر نرم گشت چو موم
قطعه

نزلنا بارض الروم والجدّ مقبل بقهر اعادى الملك والله قادر
وسخرها الرحمن جلّ ثناؤه لنا ولسان الحال با لشكر داير
فتحنا قلاع الروم برّاً وساحلاً ونجداً بفضل الله والله قاهر

«وذلك فضل الله والله ذو الفضل العظيم» کیفیت این حال نموده شد تا واقف بوده بحظ او فراز بشاشات واکمل اهتزازات فایز شوند «يستبشرون بنعمة من الله وفضل» نذورات وصدقات بمستحقان رسانند وعود وحلول رایات همایون را مترصد باشند وما را بدعا یاد آورند⁽¹¹⁾ ودانسته باشند که از فرزندان وامرا وکسان صاحب اعتبار ماهیچ کس را نقصانی نرسیده وحق تعالی همه عنایت ولطف فرموده پوش وخود واسب جبّا فرزند اعزّ محمد سلطان بهادر را تیر رسیده واسب جبّا سلیمان شاه بهادر را تیر رسیده بر ابروی برندق بهادر تیر رسیده فامّا چشم او را از آن نقصان رسیده وسه اسب جبّا شاه ملک بهادر را تیر رسیده هر زمان دیگرجا میلی کرده وبهادرها بسیار کرده وبنفس وی زخم نرسیده حسن پسر برآت خواجه کوکلتاش اند که زخمی رسیده ومحمد پسر جلال اسلام را بر دست تیر رسیده کوکلتاش جلبا نملک آقا در جنگ بقتل آمد میمون حاردو از قشون شیخ نور الدین بقتل بغیر ازین هیچ زحمت وضرری بکسی نرسیده تا دانسته باشند وشکر مواهب در همه حال واجب دانند. زیادت اصدار نیافت . در غرة محرّم الحرام سنة خمس وثمانمائه تحریر یافت.

¹¹ یاد دارند 326 numaralı nüshada

METNİN ÇEVİRİSİ

Merhûm Mevlânâ Şemseddin ¹-Allah'ın rahmeti üzerine olsun-'ın kaleminden, Timur Beg'in, oğullarına yazdığı mektubun sûreti:

Çok aziz ve akıllı oğlan Ömer Bahadur ², Timur Hoca Bahadur ³, Hoca Yusuf ⁴, Argunşah ⁵ ve başşehir Semerkand'ın ileri gelenleri, kadıları, âlimleri ve uluları-onlara kavuşmayı ve oraya varmayı Allah bize nasib etsin-'na selâm olsun ve bilsinler ki, yüce Allah'a istihâreden sonra, Rum ülkesine yürümeğe karar verilip, Erzincan yöresinde konulduğunda,

¹ İbn Arabşah, Timur'un münşi ve sır kâtibi olarak onun adını vermekte, bu hükümdârın ölümü üzerine, mesleğini bıraktığını ifade etmektedir (Acâibu'l-makdûr fî ahbâr Timur, Kahire 1285, s. 229; farsça terc. Muhammed Ali Necati, Tahran 1339 h.ş., s. 309-310). Şerefeddin Ali-i Yezdî'nin Zafernâme (II, 321)'sinde de Semerkand'da bulunan Emirzâde Ömer'e yazılan fetihnâmenin onun kaleminden çıktığı kaydedilmiştir. Ayrıca baş tarafta 12 nr. 1 nota bk.

² Timur'un Mirânşah'tan olan bu torunu hakkında yazımızın baş tarafında bilgi verilmiştir. Bk. s. 2-3.

³ Naymanlardan Akbuga Bahadur'un oğlu olan bu beg, Timur devrinde pek çok seferlere katılmış (Yezdî, I, 317, 340, 401, 417, 459, 535, 552, 556, II, 19, 66, 77, 90, 156, 250, 271), 1401 yılında Semerkand'a Emirzâde Ömer'in yanına gönderilmiş (a.g.e., II, 273), Timur, Çin seferine çıkacağı sırada, daha Semerkand'dan ayrılmadan, belirtilmeyen bir suçundan dolayı tutuklanıp, Isık Göl'e gönderilmiş iken (a.g.e., II, 449; Fasih Ahmed b. Celâleddin Muhammed-i H'afî, Mücmel-i Fasihi, yay. Mahmud Ferruh, Meşhed 1339 h. ş., s. 151); Timur'un ölümünden sonra, Halil Sultan'ın yanına gelmiş olmalı. Zirâ 807 yılı sonlarında (1405 yılı baharı), Halil Sultan, Timur'un kızından torunu Sultan Hüseyin'i, Semerkand üzerine gelmekte olan, Timur'un veliahdı Pir Muhammed üzerine gönderirken yanına kattığı begler arasında o da bulunuyordu ki, o, bu sefer sırasında Sultan Hüseyin'in yanındaki beglerden Pir Ali Tâz tarafından öldürülmüştür (Tâcü's-Selmânî, Tarih-nâme, Lala İsmail Efendi Ktb., nr. 304, 75^b-78^a; Hâfız-i Abrû, Zubdetu't-Tevârih-i Baysungurî, Fâtih Ktb., nr. 4370/1, 383^a; aynı müellif, Mecmuâ, Topkapı Sarayı, Bağdad Köşkü, nr. 282, 869^b; Abdürrezzak-ı Semerkandî, Matla'ı Sa'deyn ve Mecma'ı Bahreyn, yay. Muhammed Şefî, Lahor 1360, I, 50; Mücmel-i Fasihi, s. 157).

⁴ Timur'un son yıllarında adına rastlamaya başladığımız bu beg, Anadolu seferinden dönerken Timur'u Semerkand'da karşılaşmış (Yezdî, II, 419), Çin seferine çıkan Timur'un ölümü anında yanında bulunmuş (Yezdî, II, 472), daha sonra cenâzeyi de Semerkand'a o nakletmişti (Tâcü's-Selmânî, 42^a; Yezdî, II, 478). O, Halil Sultan'ın Semerkand'ı ele geçirmesinde rol oynadığı gibi (Tâcü's-Selmânî, 53^{a-b}; 60^a), daha sonra onun hizmetinde bulunmuş, nihâyet Pir Ali Tâz tarafından, Timur Hoca Bahadur ile birlikte öldürülmüştür. (Bk. not 3 ve İbn Arabşah, s. 193; farsça terc., s. 264).

⁵ Türkmen asıllı olan bu beg (Tâcü's-Selmânî, 47^b; Yezdî, II, 489), Timur'un pek çok seferlerine katılmış (Yezdî, I, 294, 375, 467, 4848, 562, 577); Yedi Yıllık Sefer sırasında bâzı beglerle birlikte, Semerkand'da Muhammed Sultan'ın yanına bırakılmış (Yezdî, II, 153); hükümdâr Çin seferine çıkarken başşehirin muhâfazası ile görevlendirilmişti (Tâcü's-Selmânî, 44^a; 47^a; Yezdî, II, 451, 483, 489). Timur'un ölümünden sonra o, şehrin kapılarını Şah Melik ve Şeyh Nureddin'e açmayarak, Hoca Yusuf ile birlikte anahtarları Halil Sultan'a teslim etmiş (Yezdî, II, 504; Tâcü's-Selmânî, 60^a) ve onun hizmetine girmişti. Bu hükümdârın 1409 yılında Hodaydâd tarafından tutsak alınması üzerine Semerkand'a gelen Horasan hâkimi Şahrûh tarafından malları gaspedilip, öldürülmüştür (İbn Arabşah, s. 213-14; farsça terc., s. 289; Mücmel-i Fasihi, s. 194; Barthold, Uluğ Bey ve Zamanı, s. 64).

çok aziz, akıllı, yiğit, mutlu ve iyi huylu oğlan Muhammed Sultan⁶ Küregen⁷ Bahadur⁸-yüce Allah onu bâki kılsın-begler, bahadurlar ve askerin bir kısmı ile Kemah kalesinin kuşatılmasına gönderildi. On gün süre ile lâğım kazılıp, mancınık, arrâde ve benzeri (savaş âletleri ile) kale halkının aman dilemesini beklediler. Yıldırım Bâyezid'in has adamlarından Kılâyur⁹ (?) adında bir serdâr, kul ve nöker¹⁰ leri ile birlikte kalede bulunuyordu. (Savunma hususunda) çok direndilerse de faydası olmadı. (Kuşatmanın) onbirinci günü muzaffer ordunun bahadırları ve yiğitleri kale duvarlarına merdivenler dayayıp, canlarını dişlerine takıp, kale eteğine geldiler ve iyi berkitilmişliği ile dünyâya ün salmış olan Kemah kalesini kılıç gücü ve Allah'ın yardımı ile ele geçirdiler.

Beyt

Gözümün nuru-ömrü uzun olsun-oğlum eliyle,
Allahın yardımı ile Kemah kalesi ele geçirildi.

Bu Allah'ın bir lûtfu olup, âlemlerin rabbine şükürler olsun. Kaleyi fetihten sonra Sivas tarafına yönelip, iki-üç gün Sivas yöresinde kalarak, Yıldırım Bâyezid'e âit olup, ordumuzun yolu üzerinde bulunan Hamdi (?) ile Tekvin¹¹ (?) vs. kaleleri, yüce Allah'ın yardımı ile ele geçirildiler. Allah'ın sonsuz nimetleri ve lûtfuna şükürler olsun. Ordu bundan sonra Kayseri'ye doğru harekete geçti. Kayseri ve o yörede bulunan kaleler yüce Allah'ın yardımı ile ele geçirildiler. Ardından Ankara'ya doğru gitmeye karar verildi. Yıldırım Bâyezid bizim Ankara üzerine hareketimizi öğrenince, o da derleyip-düzenlediği yaklaşık 70.000 atlı ve

⁶ O, Timur'un büyük oğlu Cihangir'in oğlu olup, annesi Özbek Han soyundan Ak Sufi kızı, Hanzâde diye tanınan Sevin (Süyün?) Beg idi (Yezdi, I, 180; 201; Uluğ Bey ve Zamanı, s. 30). 10 C. evvel 777 (7 Ekim 1375) tarihinde Buhara'da doğmuş (Muizzü'l-Ensâb, Brit. Mus. Or. 467, s. 101), dedesinin pek çok seferlerine katılmış (Yezdi, I, 370, 382, 388, 406, 414, 423, 433, 456, 467, 490, 531, 544, 562, 576), Yedi Yıllık Sefer sırasında, başlangıçta Semerkand'da bırakılmış iken (Yezdi, II, 153), "Hülâgu Han Tahtı" kendisine tefviz edilmek üzere çağırılmış (Yezdi, II, 250; onun huzura kabulü için bk. Yezdi, II, 273), bundan sonra Anadolu seferinde bulunmuştur. Ankara Savaşı'na katılan bu mirzâ (Şâmî, I, 255; Yezdi, II, 304, 312 v. dv.), sefer dönüşü hastalanmış (Yezdi, II, 349), Bâyezid'in ölümünden 4 gün sonra, 18 Şa'ban 805 (13 Mart 1403) Pazartesi günü Karahisar civarında ölmüştür (Şâmî, I, 272; Yezdi, II, 355). Avnik'te yas tutulup, mirzânın davulu çalınarak, parçalanmıştı (Yezdi, II, 364). Cesedinin daha sonra Semerkand'a nakledilmek üzere Sultaniye'de gömülmesi kararlaştırılmış (Yezdi, II, 355 v. dv.) annesi Hanzâde ölümünden bir yıl sonra cesedi Semerkand'a naklettirmişti (Yezdi, II, 400). O, önce kendi yaptırdığı medresede gömülmüş olmalı. Daha sonra ise cesed Gûr-i Mir'e nakledilmiştir (Yezdi, II, 511. Bunlar için ayrıca bk. V.V. Bartol'd, O Pogrebenii Timura (The Burial of Timur), çev. J.M. Rogers, Iran.-Journal of Persian Studies-, XII (1974), 65-87). O, Timur tarafından veliahd tâyin edilmiş olup (Zeyl-i Zafernâme, yay. Tauer, s. 456; B. Kerimî, s. 31), mezar kitâbesinde de buna işaret edilmektedir (A.A. Semenov, Gûr-i Emir türbesindeki Timur'un ve ahfadının mezar kitâbeleri, çev. Abdulkadir İnan, Belleten (1950), XXIV/93, 157).

⁷ Muhammed Sultan, bâzı mirzâlarla birlikte 790 (1388) yılında evlendirilmiş ise de (Yezdi, I, 331), kiminle evlendirildiği belirtilmiyor. O, muhtemelen, kimin kızı olduğunu tesbit edemediğim Hanike (onun için bk. Yezdi, II, 354; Tâcü's-Selmânî, 76^a, 78^b, 81^a) ile evliliği dolayısı ile, Han güveyisi anlamına gelen bu ünvânı taşımaya hak kazanmıştı. Küregen için bk. G. Doerfer, Türkische und mongolische Elemente im Neupersischen, Wiesbaden 1963, I, nr. 340.

⁸ Bu kelime için bk. Doerfer, II, nr. 817.

⁹ Bu adın okunuşu kesin değildir. M.H. Yinanç, bunu Kalayuz şeklinde okumuştur ki (Bâyezid madd., 384^b), bu klavuz kelimesi ile ilgili olabilir. Fakat bütün nüshalarda "z" ile değil, "r" ile yazılmıştır.

¹⁰ Bu kelime için bk. Doerfer, I, nr. 388.

¹¹ Noktasız yazıldıklarından ben bu adları kesin olarak okuyup, tesbit edemedim. Sarı Abdullah Efendi nüshasında bunlar yoktur. Mükrimin Halil Yinanç, sözünü ettiğimiz ve Doç. Dr. Refet Yinanç'ta bulunan defterde "Çemendi ve Tekvin" şeklinde okumuştur.

yayadan oluşan ordusu ile Ankara'ya geldi. (804 yılı) Zilhicce ayının 28'i Cuma günü ¹² (Ankara'nın) doğu tarafında, (buraya) yarım fersah uzaklıkta, bizimle onun arasında büyük bir vuruşma ve savaş oldu. Öyle ki çoktandır böyle bir savaş olmamıştı. Sabahın erken vakitlerinden, ikinci namazına kadar, taraflar büyük çaba sarfederek, savaş ateşi alevlendi.

Mesnevî

Dağ gibi iki ordu harekete geçti,
Ve bu hareketten yeryüzü bile takatsız kaldı.
Ordu bozan zırhlılardan,
Dağın gövdesi sarsıldı.
Yeryüzünü dolaşan atların tırnaklarından (kalkan tozlardan)
Lâcivert gökyüzü karardı.
Kaplanlar fil ayağı altında ezilip,
Kan selleri, Nil ırmağı gibi aktı.

Oğlanlar-ömürleri uzun olsun-, begler ve muzaffer ordunun bahadırları hiçbir kusur etmeyip, cân û gönülden pek çok çaba sarfettiler. Yüce Allah'ın yardımı ve lûtfu ile sağ ve sol kanatlarla, merkezden devamlı saldırılar ve vuruşmalarla onun ordusunu âciz ve çâresiz bir duruma sokup, Allah'ın bir inâyeti olarak yardım yeli esmeye başlayıp, zaferi fetih şeklinde bildirerek, "Allah'ın yardımı şüphesiz yakındır" ¹³ âyetinin tanıklığı gözle görülür bir şekilde meydana geldi.

Beyt

Mülk gelini bir kimseyi terk ederse,
Su verilmiş kılıcı öper.

Yüce ve mutlu oğlan Muhammed Sultan Küregen Bahadur,

Beyt

Onun gibi oğlu olanın,
Onun gibi veliahd ve dostu olanın,
Dünyânın gidişâtından tasası olmaz,
Ondan, iyilikten başka yâdigâr kalmaz.

Sultan Hüseyin Bahadur Oğlan ¹⁴, Süleyman Şah Bahadur ¹⁵, Ali Sultan Bahadur ¹⁶ ile bizim sol kanadımızda bulunan begler ve bahadırlardan bir kısmı üstüste saldırılarda bulunup, pek çok çaba sarfederek, onun sağ kanadı ve merkezini dağıttılar. Yiğitlerimiz övgüye değer cesâret, yüreklilik ve kahramanlıklar gösterdiler. Sonunda onun merkezini de

¹² 29 Temmuz 1402. Ş.A. Yezdi (II, 314)'de 19 Zilhicce (20 Temmuz) tarihi veriliyor. Savaşın günü ile ilgili çeşitli tarihler için bk. M. Alexandrescu-Dersca, *La Campagne de Timur en Anatolie (1402)*, London 1977, s. 116-119 ve İA., *Bâyezid Madd.* 386a. Dersca, eserinde bu mektubu kullanmamıştır.

¹³ Kur'an, II, 214.

¹⁴ O, Timur'un kızından torunu olup, Timur'un bu kızının adı Togay Şah olmasına rağmen, Aka Biki diye tanınmıştı ve Emir Musa'nın oğlu Muhammed Beg ile evli idi (Yezdi, I, 241). Sultan Hüseyin'in Timur öldüğü sırada 25 yaşında olduğu kaydedildiğine göre (Yezdi, II, 522), 782 (1380) yılında doğmuş olmalıdır. Hind (Yezdi, II, 77) ve Suriye seferi (Yezdi, II, 213, 215)'ne katılmış, ancak Dimaşk'ın kuşatılması sırasında Memlûklere sığınmış (Yezdi, II, 228; Şâmî, I, 231), fakat bir huruc harekâtı esnâsında tekrar ele geçirilince, dedesi tarafından dayak atılmak suretiyle

yerinden sökerek, dağıttılar. Düşmana o kadar çok kılıç vurup, kargı sançıp, ok atıp, gürz dövdüler ki, dil bunu anlatmakta âciz kalır. Fetih, Muhammed Sultan Bahadur Oğlan'a armağan (cüldü-yi feth) ¹⁷ edildi. Ebûbekir Bahadur Oğlan ¹⁸ ve Cihanşah Bahadur ¹⁹ sağ

cezalandırılmıştı (Şâmi, I, 233; Yezdi, II, 234). Buna rağmen af edilerek, bundan sonra da bâzı seferlere katılmış (Yezdi, II, 252, 256, 276), Ankara Savaşında yer almış (Şâmi, I, 255; Yezdi, II, 303, 309), Çin seferinde ordunun Savran ve Yesi'de bulunan sol koluna kumandan tâyin edilmiş (Yezdi, II, 456), Timur'un ölümünden sonra Semerkand'ı ele geçirme teşebbüsünde bulunmakla birlikte, başaramayınca, başşehri ele geçiren Mirânşah'ın oğlu Halil Sultan'ın hizmetine girmiş ise de, daha sonra Horasan hâkimi Şahrüh'a sığınmış (Tâcü's-Selmânî, 82^a; Zubdetü't-Tevârih, 383^b; Matla'ı Sa'deyn, s. 51), lâkin Timur'un veliahdı Pir Muhammed'in isteği üzerine Şahrüh tarafından öldürülmüştür (Tâcü's-Selmânî, 83^b; Zubdetü't-Tevârih, 384^{a-b}; Matla'ı Sa'deyn, s. 52; Uluğ Bey ve Zamani, s. 57).

¹⁵ O, Duğlatlardan Emir Dâvud'un oğlu olup, Timur'un güvenilir adamlarından olmalı ki, onu dul kızı Sultan Baht Begüm (Timur'un erkek tabiatlı bu kızı daha önce Mehmed Mireke ile evli olup, adı geçen beg Timur'a karşı ayaklandığından dolayı öldürülmüştü (Uluğ Bey ve Zamani, s. 27/9) ile 791 (1389) yılında evlendirmişti (Yezdi, I, 350; Mücmel-i Fasihi, s. 131). Cihangir'in oğlu Pir Muhammed'e Gazneli Mahmud ülkesi tefviz edilince onun yanında (Yezdi, I, 401); 799 (1397) yılında Şahrüh, Horasan hâkimliğine gönderilince, bu şehzâde ile birlikte gitmiş (Yezdi, I, 573); Toktamış üzerine Deşt-i Kıpçak (Yezdi, I, 366), Hind seferi (Şâmi, I, 176, 182, 189; Yezdi, II, 38) ve son Yedi Yıllık Seferde Suriye ve Anadolu'daki faaliyetlere (msl. bk. Şâmi, I, 228, 250, 253; Yezdi, II, 155, 222, 241; Ankara Savaşı: Şâmi, I, 255, 257; Yezdi, II, 303, 311) katılmıştı. Yedi Yıllık Sefer'den sonra Timur, Semerkand'a dönerken o Rey ve Firuzküh taraflarının idâresine bırakıldı (Yezdi, II, 417). Timur'un ölümünden sonra meydana gelen karışıklıklar sırasında Şahrüh, kendisini yanına çağırarak (Tâcü's-Selmânî, 65^b v. dv.), tahtın vârisi Mirzâ Pir Muhammed'i desteklemek üzere Şaburgan'a gönderdi (Tâcü's-Selmânî, 67^{a-b}). Lâkin bu sırada Halil Sultan'a karşı ayaklanmış bulunan Sultan Hüseyin (bk. not 14)'in Belh civârında Aliâbâd'da kendisine sığınmasından (Tâcü's-Selmânî, 81^a) sonra, Pir Muhammed'in onlar üzerine yaptığı baskın sonucu kaçıp, Herat'ta Şahrüh'a sığınmışlar, Şahrüh ona Serahs'ı suyuşgal olarak verip, bu sırada Horasan'a doğru gelmekte olan Emirzâde Mirânşah ve oğlu Ebûbekir'e elçilikle göndermiş iken, yolda Sultan Hüseyin'in öldürülmüş olmasını bahane ile ayaklanarak, Tus yöresindeki Kelât'a çekilmişti (Tâcü's-Selmânî, 85^{a-86^a}; Zubdetü't-Tevârih, 384^b v. dv.; Matla'ı Sa'deyn, s. 52 v. dv.). Şahrüh bizzat Kelât'a yönelmiş, bunun üzerine Süleyman Şah da Semerkand'a Halil Sultan'ın yanına kaçmıştı (Tâcü's-Selmânî, 88^a; Zubdetü't-Tevârih, 386^a; Matla'ı Sa'deyn, s. 55). Bundan sonra ondan, bir iki hâdis hâric söz edilmediğine bakarak, ölmüş olduğunu söylemek mümkündür. Zirâ Şahrüh'un 27 Zilhicce 811 (13 Mayıs 1409)'de Semerkand'a gelip, Halil'in hakimiyetine son verilmesi ile ilgili olaylar dolayısı ile de onun adı geçmemektedir.

¹⁶ Zafernâmelere Ali Sultan ve Ali Sultan-ı Tavacı adlarına rastgelinmektedir ki, bunlar aynı şahıs olmalıdırlar. Bu addaki begin Timur'un, Hindistan, Suriye ve Anadolu seferlerine katıldığı, Ankara Savaşı'nda sol kolda yer aldığı (Şâmi, I, 255; Yezdi, II, 303, 311) görülmüyor. Timur, Ankara Savaşı'ndan sonra Anadolu'dan ayrılırken, Kayseri'ye geldiğinde, burada bir ayaklanma çıkmış, âsiler üzerine Ali Sultan gönderilmiş ve şahdamarına isâbet eden bir okla ölmüştür (Yezdi, II, 360-361).

¹⁷ Cüldü kelimesi bizim nüshada atlanmış olup, diğer üç nüshada mevcuttur. Kelime için bk. Doerfer, Elemente, I, nr. 162.

¹⁸ Timur öldüğü sırada onun 23 yaşında olduğu söylendiğine göre (Yezdi, II, 522; Mücmel-i Fasihi, s. 154), 784 (1382) yılında doğmuş olmalıdır. 16 yaşında iken beglerden Hacı Seyfeddin'in kızı ile evlendirilmiş (Yezdi, I, 351, 402); 798 (1395/96) yılında babasının yanına Tebriz'e gönderilmiştir (Yezdi, I, 565). Yedi Yıllık Sefer'de, Suriye'de Haleb (Şâmi, I, 226; Yezdi, II, 212) ile Dimaşk fethi (Yezdi, II, 237)'nde bulunmuş, Anadolu seferi sırasında Kemah'ın fethi (Şâmi, I, 251; Yezdi, II, 290) ve Ankara Savaşı'nda (Şâmi, I, 256; Yezdi, II, 304, 308) yer almıştır. Savaştan sonra Muhammed Sultan'ın idâresinde Bursa (Şâmi, I, 261; Yezdi, II, 321) ve İznik (Yezdi, II, 325)'e gitmiş, Bâyezid'in büyük kızını nikâhına almıştır (Yezdi, II, 327). O, az sonra Mardin hâkimi İsa'nın kızı ile de evlenmiştir: Şâmi, I, 266; Yezdi, II, 366). Seferden sonra Timur Anadolu'dan ayrılırken, Diyarbekir ve Mardin taraflarından başlayıp, Basra'ya dek bütün Arab Irak'ını Ebûbekir'e tefviz edip, onu, buralara yeniden hâkim olmuş bulunan Kara Koyunlu Yusuf Beg üzerine gönderdiği gibi, Bağdad'ın onarılıp, ziraatın canlandırılmasını istemişti (Şâmi, I, 278; Yezdi, II, 367 v. dv.). Ebûbekir'in bundan sonra kardeşi Âzerbaycan hâkimi Mirza Ömer ve Kara Koyunlu Yusuf Beg ile mücadeleleri için bk. İsmail Aka, Timur'un ölümünden sonra Doğu Anadolu, Âzerbaycan ve Irak-ı Acem'de hâkimiyet mücadeleleri, Türk Kültürü Araştırmaları, XXII/1-2 (1984), s. 49-66; Faruk Sümer, Kara Koyunlular, Ankara 1967, I, 70 v. dv. Önce 809 (1406) yılı güzünde Nahcivan yakınında ve ardından 810 (1408) yılı baharında Tebriz yakınındaki Şenb-i Gazan'ın Serdrûd mevkiinde Yusuf Beg'e yenilen Ebûbekir, Kirman'a giderek, İdigu Barlas'ın oğlu Sultan Üveys'in yanına gelmiştir. Lâkin o burada bâzı faaliyetleri ve

kanatta; Emirânşah Küregen Bahadur Oğlan²⁰, Şeyh Nureddin Bahadur²¹, Burunduk

hâkimiyeti ele geçirmek istemesinden dolayı İdigu Barlas'ın oğulları ile giriştiği bir vuruşmada 1409 yılında öldürülmüştür (Onun Kirman'daki faaliyetleri için bk. Jean Aubin, *Deux sayyids de Bam au XVe siècle*, Contribution a l'histoire de l'Iran timouride (Abh. AWL Mainz 1956, nr. 7), Wiesbaden 1956, s. 30-34). Onu önce Bem civârındaki Günbed-i Şuayb Bini'de gömmüşler, kemikleri daha sonra dervişler tarafından gizlice Semerkand'a götürülmüştür (Hasan b. Şehabeddin Hüseyin b. Tâceddin-i Yezdî (İbn Şihab), *Câmiu't-Tevârih-i Hasanî*, Fatih Ktb., nr. 4307, 417^a. Caferî (Târih-i Kebir, Leningrad Umumî Ktb., Pers. Nov. Serija, nr. 201, 300; alm. terc. Abbas Zaryâb-i Khoi, *Der Bericht über die nachfolger Timurs aus dem Tarih-i Kabir des Gaferi ibn Muhammad al-Husaini*, Mainz 1960, s. 48)'ye göre ise o Bem şehri yakınında Baba Mahmud türbesine getirilerek gömülmüştür. Ayrıca bk. Aubin, *Deux sayyids*, s. 34; İsmail Aka, *Timur'un ölümünden sonra Güney-İran'da hâkimiyet mücadeleleri*, Atsız Armağanı, İstanbul 1976, s. 9. Pek çok Timurlu mirzâsı gibi, Ebûbekir de şiir ile meşgul olmuş olup, onun türkçe bir beyti için bk. Ali Şir Nevai, *Mecâlisü'n-Nefâis*, farsça tercümesinden yay. Ali Asgar Hikmet, Tahran 1323 h.ş., s. 124.

¹⁹ Bu herhalde Emir Cakü oğlu Cihanşah olmalıdır. O, Tümen begi olarak (Yezdî, I, 535) Timur'un pek çok seferlerine katılmış (bk. Şâmî, indeks), Ankara Savaşı'nda sağ kolda yer almış (Şâmî, I, 255; Yezdî, II, 213, 215), sefer dönüşü Timur, Erdebil'de Hülâgu Han tahtını Mirânşah oğlu Ömer Mirzâ'ya tefviz ettiğinde, Cihanşah'ı ona atabeg tâyin etmişti (Yezdî, II, 403; Tâcü's-Selmânî, 114^a). Fakat zamanla Mirzâ ile atabeginin araları açılmış, Cihanşah, Timur'un ölümünden sonra ayaklanarak (22 Ramazan 807/24 Mart 1405) Ömer'i öldürmek istemiş ise de, başaramayarak kaçmış ve Tebriz yakınında Ucan geçidinde yaralı olarak ele geçirilip, öldürülmüştür (Zubdetü't-Tevârih, 371^a; Matla'ı Sa'deyn, s. 22 v. dv.; İ. Aka, *Timur'un ölümünden sonra Doğu Anadolu, Azerbaycan ve Irak-ı Acem'de hâkimiyet mücadeleleri*, s. 51).

²⁰ Timur'un yaşça üçüncü oğlu olup, annesi Câveni Kurbanîlerden Mengli (Munglu?) Beg Aga'dır (H'vandmîr, *Habibu's-Siyer*, yay. Celâleddin-i Humâyî, Tahran 1333 h.ş., III, 542). 782 (1380) yılında 14 yaşında iken Horasan hâkimliğine tâyin edildiğine göre (Yezdî, I, 225), 768 (1366) yılında doğmuş olmalıdır. Ağabeyi Cihangir'in ölümünden sonra, onun hanımı, Hanzâde diye tanınan Özbek Han soyundan Sevin (Süyün?) Beg ile evlenmiş ve bundan dolayı, babası gibi Küreken ünvânını taşımaya hak kazanmıştı (Uluğ Bey ve Zamanı, s. 29-30). Babasının pek çok seferine, 793 (1391) ve 797 (1395) yıllarındaki Toktamış üzerine olan seferlerine katılmış; 795 (1393)'de Hülâgu Han Tahtı kendisine tefviz edilmiştir (Yezdî, I, 445; Münüddin-i Natanzî, *Müntehabü't-Tevârih-i Muinî*, yay. Jean Aubin, Tahran 1957, s. 356). Fakat o, 798 yılı güzünde (1395/96) Hoy civârında attan düşmüş ve tabiblerin gayretleri sayesinde birkaç gün sonra iyileşmiş ise de, aklını oynatarak, acâib hareketlerde bulunmaya başlamıştı (Yezdî, II, 147, 155; Natanzî, s. 372). Clavijo (*Embassy to Tamerlane 1403-1406*, translated from spanish by G.L. Strange, London 1928, s. 164), Mirânşah'ın Tebriz'deki tahribâtından uzun uzun söz etmekle beraber, onu "kırk yaşlarında, nikristen muzdarib" olarak tavsif etmektedir. Ancak elçi, acabâ burada yanılmaktamıdır? Zirâ onun Tebriz'e geldiği sırada şehirde oğlu Mirzâ Ömer'in bulunması gerekirdi. Mirânşah, oğlu Ebûbekir ile Bağdad taraflarına Kara Koyunlu Yusuf Beg üzerine gönderilmiş bulunuyordu. Attan düşüp, aklını oynattıktan sonra Mirânşah kendini tamamen eğlenceye vermiş, işler ise yanındakiler tarafından yürütülmeye başlanmıştı. O, 1398 yılındaki Hind seferine katılmamış, 1399 yılında başlayan Yedi Yıllık Sefer'e çıkan babasını Rey yakınlarında karşılamış, fakat hiç te iyi muâmele görmemişti. O, bundan sonra Suriye ve Anadolu'da pek çok faaliyetlere katılmış ise de, elinde bulundurduğu "Hülâgu Han Tahtı" hâkimliğinden uzaklaştırılmış olmalıdır. Zirâ 1401 yılında Cihangir'in oğlu Muhammed Sultan, bulunduğu Moğolistan serhaddinden "Hülâgu Han Tahtı" hâkimliği için çağırılmıştı (Yezdî, II, 250). Zafernâmelerde (Şâmî, I, 255; 257; Yezdî, II, 303, 311, 312) Mirânşah'ın, Ankara Savaşı'nda sağ kolda yer aldığı zikredilmiştir. Ankara Savaşı'ndan sonra, Anadolu'da Muhammed Sultan ölmüş bulunduğu, Hülâgu Han Tahtı, Mirânşah'ın oğullarından Mirza Ömer'e tefviz edilmiş, Mirânşah'ın öteki oğlu Ebûbekir'e ise Irak-ı Arab bölgesi verilmiş, Mirânşah'ın, oğlu Ebûbekir'in yanında Bağdad'da kalması uygun görülmüştü (Yezdî, II, 406). Kara Koyunlular'ın Azerbaycan'da hâkimiyeti ele geçirmeleri üzerine Ebûbekir ile Yusuf Beg arasındaki mücadele sırasında, 810 yılı 24 Zilkâde (21 Nisan 1408) Cumartesi günü Tebriz'in iki konak güneyindeki Serdrûd mevkiinde meydana gelen savaşta, Mirânşah öldürülmüştü (Timur'un Anadolu'dan ayrılmasından sonra Mirânşah'ın faaliyetleri için bk. İ. Aka, *Timur'un ölümünden sonra Doğu Anadolu, Azerbaycan ve Irak-ı Acem'de hâkimiyet mücadeleleri*, s. 49 v. dv.; R. M. Savory, *The Struggle for Supremacy in Persia after the death of Timur*, *Der Islam* (1964), XL/1, 35-65; F. Sümer, *Kara Koyunlular*, s. 70-77). Mirânşah'ın cesedi önce tanınmış pek çok kimsenin gömülü bulunduğu Tebriz yakınındaki Sorhab'da gömülmüş, daha sonra adamlarından Şems-i Gûrî onun kemiklerini gizlice buradan alarak, derviş kıyafetinde Mâverâünnehr'e götürüp, Şehr-i Sebz'de gömülmüştür (Zubdetü't-Tevârih, 422b; Matla'ı Sa'deyn, s. 116. Cesedin Ebû Said (1451-69) devrinde Semerkand'a Gûr-i Emir'e nakli için Bartol'd'un "O Pogrebenii Timura" adlı makalesini çeviren J.M.

Bahadır²², Devlet Timur²³ ile bâzı bahadır ve begler, Pir Muhammed Oğlan²⁴, İskender

Rogers'in (The Burial of Timur) verdiği 193 nr. lı hâşiyeye bk.). Mezar taşında, cesedin Gür-i Emîr'e ne zaman nakledildiği, mezar taşının ne zaman ve kim tarafından dikildiği de belli değildir. Mirânşah'ın mezar kitabesi için bk. A.A. Semenov, Gür-i Emîr türbesindeki Timur'un ve ahfadının mezar kitâbeleri, çev. Abdülkadir İnan, Belleten (1960), XXIV/93, 159-162.

²¹ Ay Melik adı ile tanınmış olan (Yezdi, I, 436) Şeyh Nureddin, Kıpçaklardan Sar Buka'nın oğlu idi (Yezdi, I, 77; II, 33). Timur'a sadakatla hizmet etmiş ve Toktamış'a karşı kazanılan 2. zaferden sonra itibarı daha da artarak kendisine at, altın işlemeli hil'at, murassa kemer ile, 100.000 Kepekî Dinarı verilmişti (Yezdi, I, 538). Timur'un Anadolu seferi sırasında Kemah kalesinin fethinde (Şâmi, I, 251; Yezdi, II, 289, 291) bulunmuş; Ankara Savaşı'nda sağ kolda yer almıştır (Şâmi, I, 255; Yezdi, II, 304). Timur'un ölümünden sonra umumiyetle Şahruh'a taraftar görünen bu beg, Şahruh ile Halil Sultan arasındaki mücâdeleler esnâsında, Halil Sultan'ın yanında bulunan Timur'un hanımlarından Tuman Aka'yı nikâhına almayı başarmıştı (Tâcü's-Selmâni, 154^a-155^a, 163^a; İbn Arabşah, 204; farsça terc., s. 278). Fakat 1409 yılında Halil Sultan'ın Semerkand tahtından uzaklaştırılmasından sonra istiklâl sevdasına kapılarak, bulunduğu Otrar'dan Semerkand üzerine yürüyüp, Hisar-ı Şadman'daki, Emirzâde Muhammed Sultan'ın oğlu Emirzâde Muhammed Cihangir'e adamlar göndererek, "ülkeyi onun adına işgal ettiğini, onun adına kılıç salladığını, zirâ merhûm Timur'un onu tahta vasiyet ettiğini" ifâde ederek yanına çağırılmış (Zubdetü't-Tevârih, 459^a) ve yanına getirtmeye muvaffak olmuştu. O, Emir Şah Melik'i iki kere yenmeye muvaffak olmakla birlikte, 1411 yılında Savran'da, yine Şah Melik'in adamlarından Hargudak tarafından hile ile öldürülmüştür (Zubtetut-Tevârih, 474^a v. dv.; Matla'ı Sa'deyn, s. 206 v. dv.). Onun Timur'un ölümünden sonraki faaliyetleri için bk. Uluğ Bey ve Zamanı, isimler cetveli.

²² O, Timur'un tanınmış beglerinden Cihanşah'ın oğlu olup, Timur'un noyanlarından idi (Yezdi, II, 260, 486). Zafernâmelerde ondan ilk defa "Yedi Yıllık Sefer" sırasında Dimaşk'ın fethinde (Şâmi, I, 235; Yezdi, II, 237) söz edilmektedir. O, bu sefere babası ile birlikte katılmış, Kemah kalesinin fethinde bulunmuş (Şâmi, I, 250; Yezdi, II, 289), ardından Şeyh Nureddin ile birlikte Hafik kalesinin fethine memur edilmiştir (Şâmi, I, 253; Yezdi, II, 297). Timur, Kırşehir'e geldiğinde, onu önden Ankara taraflarına göndermiş (Şâmi, I, 253; Yezdi, II, 299), Ankara Savaşı'nda da yer almıştır (Şâmi, I, 255; Yezdi, II, 304, 310). Çin üzerine girişilen seferde ordunun sağ kolunda yer almış, ordunun yiyecek ihtiyaçlarının (tagar-ı leşker) temini maksadı ile Taşkend'e gönderilmiş (Yezdi, II, 456), Timur'un ölümü üzerine sağ koldaki diğer begler gibi Halil Sultan'a biât etmişti (Yezdi, II, 484). Halil Sultan Semerkand'ı ele geçirdikten sonra da onunla birlikte olmakla beraber, Halil Sultan'ın tahttan uzaklaştırılması ile sona eren Şahruh'un 1409 yılında Semerkand'a gelmesi ve bunu tâkib eden olaylarda bir daha adına rastlanmadığına göre, artık ölmüş olmalıdır.

²³ Tavacılık vazifesi gören bu beg, Timur'un Hind seferine katılmış (Şâmi, I, 205; Yezdi, II, 83, 125); Yedi Yıllık Sefer'de Köpek Türkmenleri üzerine gönderilmiş (Yezdi, II, 250), Ankara Savaşı'nda yer almış (Şâmi, I, 255; Yezdi, II, 303). Ankara Savaşı'nda iki Devlet Timur adı geçmektedir, savaştan sonra Halil Sultan'ın Semerkand'a dönerek, Türkistan serhaddine gitmesi buyurulduğunda, o da şehzâde ile birlikte gönderilmiş (Şâmi, I, 261; Yezdi, II, 321-22), sefer dönüşü Semerkand'da Timur'un verdiği toya yine Halil Sultan ile birlikte katılmıştı (Yezdi, II, 426). Ankara Savaşı'na onun kardeşi Muhammed Halil de katılmıştı (Yezdi, II, 304).

²⁴ Timur'un bu adda biri Cihangir'den, diğeri ise Ömer Şeyh'ten olmak üzere iki torunu bulunmakta olup, burada sözü edilen Pir Muhammed, Ömer Şeyh'in oğludur. Timur öldüğünde onun 26 yaşında olduğu söylendiğine göre (Yezdi, II, 521); 781 (1379/80) yılında doğmuş olmalıdır. Annesi Mülket Aga'dır (Matla'ı Sa'deyn, s. 25; Muizzü'l-Ensab, s. 110). Timur'un, Toktamış üzerine giriştiği birinci seferden dönüşte, 794 (1391/92) yılında verdiği toy sırasında bâzı şehzâdelerle birlikte, Gıyâseddin Tarhan'ın kızı ile evlendirilmiş (Yezdi, I, 402); Ömer Şeyh'in 796 yılı R. evvel'inde ölümü üzerine, henüz 16 yaşında iken babasının yerine Fars hâkimliğine tâyin edilmiştir (Yezdi, I, 475). Bu hesâba göre ise o, 780 yılında doğmuş olmaktadır. Caferî-Târih-i Kebir, 300^a; alm. terc. s. 50- onun 3 Muharrem 812 (18 Mayıs 1409)'de öldürüldüğü ve bu sırada 32 yaşında bulunduğunu kaydediyor). Toktamış üzerine yapılan ikinci sefere katılmış (Yezdi, II, 540), 802 (1399/1400) yılında Timur'un Bağdad üzerine yürümesi buyruğunu, rahatsızlığını bahane edip, yarıda bırakması ve Şiraz'a döndükten sonra, yanındaki Tâcıkların tesirinde kalarak kötü düşüncelere kapılması üzerine, nökerlerinden Barlas Emir Sa'id onu tutuklayıp, Kuhendiz kalesinde hapsederek, Karabağ'da kışlamakta olan Timur'u durumdan haberdâr etmiş ve bunun üzerine Timur, Emir Allahdâd'ı Şiraz'a göndererek, Mirzâ'yı kötü yola sevkedenleri öldürmek, Emirzâde Rüstem'i Pir Muhammed yerine tâyin edip, Pir Muhammed'i huzura getirmekle vazifelendirmişti (Yezdi, II, 167-168). Timur, Sivas üzerine yürümeden, Avnik yöresinde bulunurken, Allahdâd, kendisini huzura getirmiş ve Büyük Divân'da yargılanan Emirzâde, dayak atılmak suretiyle cezalandırılmıştı (Yezdi, II, 191). Bundan sonra o Suriye seferi'nde bulunmuş; Ankara Savaşı'nda yer almış (Şâmi, I, 267; Yezdi, II, 336), Anadolu seferinden dönüşte, Timur, Bingöl havâlisine

Bahadur²⁵ ile Ahmed Bahadur²⁶ merkezin önünde büyük gayret sarfedip, bahadırılık ve yiğitlik göstererek, onun sol kanadını bozup, hezimete uğrattılar. İşte orada yenildiler, zarara

geldiğinde onu yeniden Fars hâkimi tâyin ile, yarlık ve noyanlar ile birlikte Şiraz'a gönderdi (Yezdi, II, 367). Timur'un ölümünden sonra kardeşlerine üstün bir durumda bulunan Pir Muhammed, dedesinin ölüm haberini alınca, beglerini toplayıp, dedesi daha sağlığında annesi Mülket Aga'yı amcaları Mirzâ Şahrüh'a verdiğinden, onun adına sikke kestirip, hutbe okutmayı kabul ile bunu yazdıkları bir nâme ile Şahrüh'a da bildirdiler (Matla'ı Sadeyn, s. 25; İ. Aka, Timur'un ölümünden sonra Güney-İran'da hâkimiyet mücadeleleri, s. 4). Buna rağmen bir müddet sonra Ömer Şeyh'in oğulları arasında anlaşmazlıklar başgöstermiş ve kardeşler mücadelesi başlamıştı. O, Kirman'da fetihlerde bulunmak üzere Şiraz'dan ayrılıp, birkaç konak ilerledikten sonra, Duçâhe menziline geldiğinde beglerinden Şerbetdâr Hüseyin tarafından bir gece çadırında öldürülmüştür (Zubdetü't-Tevârih, 452^b; Matla'ı Sa'deyn, s. 160. Caferî'ye göre-Târih-i Kebir, 300^a, alm. terc., s. 50- o, Şikem geçidini geçtikten sonra Ziyââbâd köyünde öldürülmüştür. Camiu't-Tevârih-i Hasani (413^a)'de ise, Şikem geçidinde deniliyor). Caferî (300^a; alm. terc. s. 50)'ye göre o 3 Muharrem 812 (18 Mayıs 1409)'de öldürülmüş olup; Ömer Şeyh, Salih ve Buzencer adlarında üç oğlu bulunuyordu.

²⁵ Timur öldüğü sırada 21 yaşında olduğu kaydedildiğine göre (Yezdi, II, 521; Mücmel-i Fasihi, s. 154), 786 (1384) yılında doğmuş olmalıdır. Annesi Mülket Aga'dır (Matla'ı Sa'deyn, s. 751; Habibü's-Siyer, III, 629). 799 (1396/97) yılında, Mirânşah'ın kızı (Muizzü'l-Ensab, s. 116; Yezdi, I, 581) Bikisi Sultan ile evlendirilmiştir (Yezdi, II, 13). Timur, Yedi Yıllık Sefer'e çıkarken onu, Endican ve havalisinin muhafazasına memur etmişti (Yezdi, II, 153). Moğol Hanı Hızır Hoca Oğlan'ın ölümünden sonra oğulları arasında çıkan anlaşmazlıklardan istifade etmek isteyen İskender, Moğollar üzerine yürüyerek, Kaşgar yöresini yağmalayıp, Uş ve Aksu'yu ele geçirmiş, Tarım havzasında yağmalarda bulunarak, Hoten'e yönelmişti. Karangu tag'a kadar giden şehzâde, o kış Kaşgar'da geçirmiş ve Hoten'den derlediği iki dokuzluk kızı Suriye'de bulunan Timur'a; 9 kız ile 9 atı ise Semerkand'da bırakılmış olan ve o sırada Cete üzerine gitmiş bulunan Muhammed Sultan'a göndermişti. Lâkin İskender'in bu başarılarından memnun olmayan Muhammed Sultan, gönderilen armağanları kabul etmediği gibi, 1400 yılı baharında İskender, muhâlefette bulunmakla suçlanarak Endican'da tutuklanmış, nökerleri ile birlikte Semerkand'a getirilip, yargılanarak hapsedilmiş, atabegi Bayan Timur Bigicek ve 26 nökeri öldürülmüşlerdi (Yezdi, II, 159-161). Bu sırada Suriye'de bulunan Timur, Muhammed Sultan'ı Hülagu Han Tahtı'na tâyin ile onu yanına çağırınca (Yezdi, II, 250); Muhammed Sultan Semerkand'dan ayrılarak (Yezdi, II, 273), 1401 yılı sonlarında İskender de yanında olduğu halde, Karabağ'da dedesinin huzuruna çıkmıştı. Burada Büyük Divân'da yargılanan İskender, dayak atılmak suretiyle cezalandırılmış ve serbest bırakılmıştı (Yezdi, II, 275). O, bundan sonra Kemah kalesinin kuşatılmasına (Yezdi, II, 289) ve Ankara Savaşı'na katılmış (Şâmi I, 307; Yezdi, II, 305, 310), savaştan sonra Sultan Hüseyin ve bâzı beglerle birlikte Konya, Akşehir, Karahisar, Alanya ve Adalya taraflarına gönderilmiştir (Yezdi, II, 321).

Anadolu seferinden dönüşte Timur, Karabağ'da iken Hemedan, Nihâvend, Vurucerd ve Lûr-i Küçek yöresini İskender'e vermiş (Yezdi, II, 399), ordu Erdebil'e geldiğinde, o, Sâve, Kum ve Kâşân taraflarında yaşayan Halaclardan ordu toplayıp, Rey yöresindeki kardeşi Mirzâ Rüstem ile birleşerek İskender Şeyhî ve Keyûmers üzerine yürümekle vazifelendirilmişti (Yezdi, II, 405; Zeyl-i Zafernâme, Tauer, s. 436; Kerimi, s. 15). İskender Şeyhî'nin ardından emirzâdelere Hazar Denizi kıyılarına kadar tâkib etmişler ve başarı ile döndükten sonra herbiri kendilerine tefviz edilen bölgelere gitmişlerdi (Yezdi, II, 417).

Timur'un ölümünden sonra Ömer Şeyh'in oğulları arasında da anlaşmazlıklar başgöstermişti (İskender'in bundan sonraki faaliyetleri için bk. İ. Aka, Timur'un ölümünden sonra Güney-İran'da hâkimiyet mücadeleleri, s. 4 v. dv.). Horasan hâkimi Şahrüh ise, Mâverâünnehr ve Harezm'de hâkimiyetini tesis ettikten sonra alâkasını batıya çevirmiş, Kara Koyunlular üzerine yürümek maksadı ile 1413 yılı Ekim ayında Herat'tan ayrılmıştı. Ancak amcasının kendi üzerine geldiğini zanneden İskender, Şahrüh'a karşı ayaklanmış, fakat bunda muvaffak olamadığı gibi, amcasına tutsak düşmüştü. Onun hâkim olduğu bölgeler kardeşi Baykara'ya verilmiş, İskender ise diğer kardeşi Acem Irak'ı hâkimi Rüstem'in yanına gönderilmişti (Zubdetü't-Tevârih, 513^a; Matla'ı Sa'deyn, s. 282-83; Mücmel-i Fasihi, s. 218). Lâkin Rüstem, İskender'in gözlerine mil çektirdiğinden dolayı (Devletşah'a göre-Tezkire, s. 371- Gevherşad'ın gayreti ve Şahrüh'un rızası ile onun gözlerine mil çektilmiş), Şahrüh bundan memnun kalmayarak, İskender'in Rüstem'in yanından alınarak Baykara'nın yanına gönderilmesini buyurmuştu. İskender buna rağmen sahneden çekilmemiş, Fars bölgesini ele geçirme teşebbüsünde bulunmuştu. Rüstem, onun üzerine bir ordu göndermiş, Kenduman'da bulunan İskender, Kaşkayî aşireti tarafından ele geçirilerek, Rüstem'in huzuruna getirilmiş (İbn Şihab, Camiu't-Tevârih-i Hasani, 418^b. F. Sümer, Kaşkayîler'in ancak XIX. yüzyılda siyâsî faaliyet göstermeye başladıklarını söylüyor, El, Kâshkâi mad. Bu kayıt onların çok eskidenberi bu bölgede faaliyetlerde bulunduklarını gösteriyor) ve onun tarafından 818 (1415) yılında öldürülmüştür (Zubdetü't-Tevârih, 524^a; Matla'ı

[illegible]

[illegible][illegible]

uğradılar ²⁷. Şahruh Bahadur Oğlan ²⁸ ve Halil Sultan Bahadur ²⁹ -ömürleri uzun olsun-'u

Sa'deyn, s. 315). Devletşah'a göre o (Tezkire, s. 370-71) yiğitlik ve cömertlikte bütün akramından üstün olup, daimâ kudreti ile övünür, kahramanlık şiirleri okur ve kendisi de bu tarz şiir yazardı. Muinüddin-i Natanzî'ye kendi tarihini yazdırıldığı gibi, Türk diline de değer veriyordu. Şâirlerden Mevlânâ Haydar kendisine ithâfen Nizâmî'nin Mahzenü'l-Esrâr'ına türkçe bir nazire yazmış olduğu gibi (Tezkire, gös. yerler; J. Aubin, *Le Mécénat Timouride a Chiraz*, *Studia Islamica* (1957), VII, 77), Ali Şîr Nevai'den önceki Çağatay edebiyatının en büyük şâiri olarak kabul edilen Lûtfî, Gül ve Nevruz adlı türkçe mesnevisini yine bu mirzânın buyruğu ile Şîraz'da kaleme almıştır (F. Köprülü, *İA. Çağatay Edebiyatı* mad. 292a). Kendisi de türkçe şiirler yazmış olup, onun türkçe şiirlerine misal için bk. Mecâlisü'n-Nefâis, s. 125. Caferî'ye göre (Tarih-i Kebir, 306a; alm. terc. s. 65) o, Şeyh Ali-i Sufî'nin türbesine gömülmüş; İbn Şihab'a göre ise (418a), Şah Melik onun başını Herat'a götürmüştü. Geriye kalan oğlu Pir Ali, 819 (1416) yılında ölmüştür (Mücmel-i Fasihi, s. 225).

²⁶ Ömer Şeyh'in oğlu olan bu mirzâ, Emirek Ahmed diye de tanınmıştır. Timur öldüğünde 18 yaşında olduğuna göre (Yezdi, II, 521; Mücmel-i Fasihi, s. 154), 789 (1387) yılında doğmuş olmalıdır. Annesi Mülket Aga'dır (Muizzü'l-Ensab, s. 116). Timur'un sağlığındaki faaliyetleri hakkında kaynaklarda pek fazla bir kayıt bulunmamaktadır. Ankara Savaşı'na katılmış (Şâmi, I, 255; Yezdi, II, 304), Anadolu seferinden dönüştü, Damgan civârında kaçmaya çalışan Kara Tatarları toplamakla vazifelendirilmişti (Yezdi, II, 410). Timur'un doğuya son seferi sırasında Halil Sultan ile birlikte Taşkend, Şahruhiye ve Sayram'da bulunan ordunun sağ kanadının idâresine memur edilmiş (Yezdi, II, 451, 458; Tâcü's-Selmânî, 27b); ancak sefer sırasında Otrar'da Timur'un ölümü üzerine sağ kolda bulunan beglerle birlikte Halil Sultan'a biat etmişti (Yezdi, II, 484). 809 (1407) yılında Pir Muhammed'in Pir Ali Taz tarafından öldürülmesi üzerine Herat'a gelmiş (Mücmel-i Fasihi, s. 172, 201), bundan sonraki mücâdeleler neticesinde 1409 yılında Halil Sultan'ın Mâverâünnehr'deki hâkimiyetine Şahruh tarafından son verildiğinde, yeni tayinler yapılırken ona Özkend suyuralı olarak verilmiş ve kardeşi Baykara ile Fergana'ya gitmesi buyurulmuştu (Zubdetü't-Tevârih, 441a; Matla'ı Sa'deyn, s. 142). Lâkin 1413 yılında Şahruh ile Ömer Şeyh'in oğullarından İskender arasında mücâdele başlayınca, Şahruh'un oğlu Uluğ Beg, savaşla ilgili meselelerde danışmak üzere Semerkand'a çağırılmış, ancak Ahmed gitmeye cesâret edememişti. Bunun üzerine Uluğ Beg Fergana'ya yürümüş, Ahşi ile Endican işgal edilmekle birlikte, Ahmed ele geçirilememiştir. Uluğ Beg'in ayrılmasından sonra o Moğollardan gördüğü yardım sayesinde ülkesine dönmüş, Endican'ı ele geçirememekle birlikte, Kaşgar'da kalmıştı (Uluğ Bey ve Zamanı, s. 75-76; Zubdetü't-Tevârih, 502a; Matla'ı Sa'deyn s. 262-63; Mücmel-i Fasihi, s. 214-15).

818 (1415) yılında Şahruh, Kaşgar'a mektup göndererek, Ahmed Herat'a dâvet edilmiş ve bağışlanacağı bildirilmişti. Ahmed 1416 yılı baharında Kaşgar'da adamını bırakarak Herat'a gelmiş ise de, Fergana bir daha kendisine verilmediği gibi, içki sofrasında vakit geçirmek ve öteki şehzâdelerle birlikte isyan hazırlamakla suçlanmış ve Herat'ta alakönülmüştü. Mirzâ buradan Mekke'ye gönderilmiş (Zubdetü't-Tevârih, 532a; Matla'ı Sa'deyn, s. 332; Mücmel-i Fasihi, s. 227) ve bir daha adından söz edilmediğine göre dönmemiştir. 13-14 yıl sonra Hâfiz-ı Abrû ondan artık ölmüş bir mirzâ olarak söz etmektedir (Uluğ Bey ve Zamanı, s. 76). Ancak Fasih (Mücmel-i Fasihi, s. 258) açık olarak onun 828 yılı 25 Zilkâde (8 Ekim 1425) tarihinde öldüğünü kaydetmektedir ki, bu husus onun dönmüş olacağı ihtimalini akla getirmektedir.

²⁷ Kur'ân (VII-119)'daki "işte orada yenildiler, küçük düştüler" âyetine telmih vardır.

²⁸ Timur'un dördüncü ve en küçük oğlu olarak 14 R. ahir 779 (21 Ağustos 1377) Perşembe günü Semerkand'da doğmuş olup, annesi Karahitaylardan Togay Terken Aga'dır (Habibü's-Siyer, III, 542). Babası seferlere çıktıkça zaman zaman Semerkand'ın idâresinde bırakılmış, 790 (1388) yılında evlendirilmişti. 799 (1397) yılında ağabegi Mirânşah'tan boşalan Horasan ve Mâzenderan bölgelerinin hâkimliğine getirilmişti. Yedi Yıllık Sefer'e katılmış, Memlükler'e karşı Suriye'deki faaliyetlere iştirak etmiş, Bâyezid ile yapılan Ankara savaşında da bulunmuştur.

Timur'un ölümü üzerine meydana gelen hâkimiyet mücâdelelerinden 1409 yılında, Halil Sultan'ın tahttan uzaklaştırılması ile muzaffer olarak çıkan Şahruh, 1420 yılına kadar ülkede hâkimiyetini pekiştirmekle meşgul olmuş, bundan sonra dış düşmanlarla mücâdeleye girerek, 1420, 1429 ve 1434 yıllarında Âzerbaycan ve Doğu Anadolu'ya kalabalık ordu ile gelmiş ise de, Kara Koyunlu Türkmenleri meselesi onun sağlığında halledilemeyen bir mesele olarak kalmıştır. 1447 yılında çıkmış bulunduğu bir sefer sırasında Rey yakınlarında ölmüştür. O, Timur'dan sonra devletin 40 yıl daha parlak bir şekilde devamını sağlamıştı. Her ne kadar bu kendisine babasından intikal eden ordu, hazine ve devlet adamları sayesinde mümkün olmuş ise de, onun adam seçme hususundaki kabiliyeti inkâr edilemez. Uzun süren saltanatında ülkenin bazı merkezlerinde kültür, san'at ve ilim alanlarında bir canlılık görülmektedir. Semerkand, Herat ve Şîraz gibi zengin şehir merkezlerinde Acem şâirlerini tanımış olan Timurlu mirzâ ve begleri kendi dillerinde de bu tarz eserler yazılmasını arzuladıklarından dolayı bu devirde türkçe yazan birçok şâir ortaya çıkmıştı.

Kendisi meşhur bir hattat olan Şahruh'un oğlu Baysungur'un Herat'ta konağındaki güzel san'atlarla ilgili çalışmaları, çağın san'at hareketlerine bir hız vermiş, bilhassa resim san'atında büyük ilerlemeler kaydedilmişti.

koşunlarla ³⁰ önümüzde yerleştirdik. (Onlar) savaşa katılıp (düşmana) saldırmak istiyorlardı. Kendileri küfür ve ağır sözlerle bundan menedildiler. Çünkü her koşunun önündeki düşmanın (yağı) yayaları ok atıyorlardı. Onların savaş tarzları şöyle idi: Her koşunun önüne ok atmakla meşgul olan yayalar yerleştirmişlerdi. Sonunda Halil Sultan Bahadur söz dinlemeyip, (Muhammed) Sultan Bahadur Oğlan'a yardıma giderek, pek çok cesâret ve yiğitlik gösterdi. Yıldırım Bâyezid'in ordu kumandanı olarak, sağ ve sol kanatlarında bulunan oğulları Süleyman Çelebi ³¹ ve (Mehmed Çelebi) ³², nâibleri ile beglerinden Ali Paşa ³³, Timurtaş ³⁴,

Musikî nazariyeleri ve âletlerinin tarifi hakkında verdiği bilgiler bakımından Türk musikisinin en seçkin şahsiyetlerinden Meragalı Abdulkâdir de eserlerini Herat'ta, Şahruh zamanında meydana getirmişti. Dinler ve dillerin zamanla değişikliğe uğradığı halde, müsbet ilimlerin hükmünün devamlı kalacağına inanan Şahruh'un öteki oğlu Uluğ Beg de devre renk katan simalardan idiler.

Şahruh dindâr, barışsever bir hükümdâr olup, tefsir, hadis, fıkıh ve bilhassa tarih kitapları okurdu. O ve hanımları ülkede pek çok hayır eseri inşâ ettirmişlerdi. Minyatür ve hat san'atında Tebrizli Ca'fer, nakkaş Gıyâseddin, musavvir Halil; mimarîde Kivâmeddin; musikîde Meragalı Abdulkâdir; tarih yazmada Hâfız-ı Abrû ve tezkirelerde sayısı yüzleri aşan şairleri ile Herat ve Uluğ Beg'in başkanlığında Kadızâde-i Rumi, Kaşanlı Cemşid ve Ali Kuşçu'nun yürüttükleri müsbet ilimlerdeki çalışmalar ile Semerkand Şahruh zamanında doğuda Rönesansı gerçekten yaşamıştır (Bu Timurlu hükümdârı için bk. İslâm Ansk., Şahruh Mirza madd.; Türk Ansiklopedisi, Şahruh Mirza madd.; Zeki Velidi Togan, Büyük Türk hükümdârı Şahruh, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, III (1949), sayı 3-4, s. 520-538; İ. Aka, Timur'un ölümünden sonra hâkimiyet mücadeleleri ve Şahruh'un saltanatı ele geçirmesi (basılmamış Dr. tezi); İ. Aka, Mirza Şahruh zamanında Timurlu imparatorluğu (basılmamış Doç. tezi). Bizim çalışmalarımızda bu hükümdâr zamanı ile ilgili geniş bir bibliyografya bulunmaktadır.

²⁹ Timur oğlu Mirânşah'ın oğludur. Annesi Özbek Han soyundan, Hanzâde diye tanınan Sevin Beg (veyâ Süyün Beg) idi. 786 (1384) yılında doğmuş, Timur'un hanımlarından Saray Mülk hanım tarafından büyütülmüştür. Dedesinin bâzı seferlerinde vazife almış, onun ölümü üzerine kumanda etmekte olduğu sağ koldaki begler tarafından hükümdâr ilân edilerek, Semerkand'ı ele geçirmek sûretiyle 1409 yılına dek Mâverâünnehr'de hüküm sürmüştür. Amcası Şahruh tarafından hâkimiyetine son verilerek, Rey'e gönderilmiş ve 16 Receb 814 (2 Kasım 1411) tarihinde burada ölmüştür (onun için bk. İslâm Ansk., Halil Sultan madd.; Barthold, Uluğ Bey ve zamanı, İsimler cetveli). İbn Arabşah'a göre (s. 216; farsça terc., s. 292) o, Irakî tarzında farsça şiirler söylemekte idi. Fakat daha mühim olarak, hemen hemen bütün Timurlu mirzâları gibi, o da türkçe şiirler söylemiştir. Onun şiirlerine misal için bk. Ali Şîr Nevaî, Mecâlis, s. 125.

³⁰ Bu kelime için bk. Derfer, I, nr. 282. Timur'un ordusunun gücü ve düzeni için bk. A. Dersca, la Campagne, s. 68 v.d.; 112-113.

³¹ Bâyezid'in en büyük oğlu olan bu şehzâde için bk. İslâm Ansk., Süleyman Çelebi maddesi.

³² Bizim esas aldığımız Hüsâmüddin Efendi mecmuâsındaki nüshada onun adı yoktur. Fakat diğer nüshalarda onun adı mevcut olduğu gibi, Zafernâme'lerde de (Şâmi, I, 256; Yezdi, II, 306, 308) onun adı verilmektedir. Osmanlı tarihlerinde de onun savaşa katıldığı ifade edilmekte olup, bu şehzâde için bk. İslâm Ansk., Mehmed I. maddesi.

³³ Candarlı Halil Hayreddin Paşa'nın büyük oğlu olup, devrin önde gelen âlim, devlet adamı ve askerlerindendir. I. Murad devrinde Kazasker ve Vezir-i âzam olarak hizmet verdiği gibi, I. Bâyezid devrinde de Vezir-i âzam olarak Ankara savaşına katılmıştır. Ancak ne Timurlu kaynaklarında, ne de Osmanlı kaynaklarında onun Osmanlı kuvvetlerinin neresine kumanda ettiğine dair kesin bir kayıt yoktur. Mukrimin Halil Yinanç, Ali Paşa'nın, Padişah ve üç oğlu-Mustafa, Musa ve İsa Çelebi-ile merkezde bulunduğunu (İslâm Ansk. Bâyezid madd., 385b) ifade ediyor. Bozgun üzerine Süleyman Çelebi ile Bursa'ya doğru kaçtıklarına göre, bu şehzâdenin yanında bulunmuş olmalıdır. Fetret devrinde de adı dâima zikredilen bu devlet adamı, bu mücadeleler sırasında 7 Receb 809 (18 Aralık 1406) tarihinde ölmüş ve İznik'te defnedilmiştir. Onun hayatı ve hayratı için bk. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Çandarlı-zâde Ali Paşa Vakfiyesi. 808 h./1405-1406 m., Belleten V/20 (1941), s. 549-576; aynı müellif, Çandarlı Vezir Ailesi, T.T.K., Ankara 1974, s. 31-45.

³⁴ Bu devirde üç tane Timurtaş Paşa mevcut olup, bunlar Kara, Sarı ve Beyaz olmak üzere ayırd edilmekte idiler. İ.H. Uzunçarşılı, Kara Timurtaş Paşa'nın ölümüne kadar beglerbegi olarak kaldığını, Ankara savaşında-belki ihtiyarlığı sebebi ile- bulunmamış ise de, oğulları Ali ve Yahşi beglerin savaşta yer aldıklarını (Osmanlı Tarihi, T.T.K., Ankara 1961, I, 574); Ankara savaşında Sarı Timurtaş Paşa'nın esir düşüp, Timur'un avdetinde serbest bırakıldığını (aynı eser, I, 330) söylüyor. Sarı Timurtaş Paşa, Fetret devrinde İsa Çelebi tarafında bulunup, Ulubad muhârebesinde mağlûb olarak kaçarken rikabdârı tarafından bıçaklanmış; yaralı olarak Çelebi Mehmed'in huzuruna getirildiğinde, bu şehzâde tarafından öldürülerek, başı Süleyman Çelebi'ye gönderilmiş ve Bursa'da Balık

İne Beg³⁵ ve Laz oğulları³⁶ tamâmen bozguna uğrayıp, dağıldılar. Yıldırım Bâyezid kendi merkez birliği (kolu) ile bir yıldız saati³⁷ direnip, her tarafa hamle edip, savaştı.

Beyt

Yüce felek ikbal nasip etmeyince,
(İkbal) yiğitlikle ele geçmez.

Muzaffer ordunun bahadır ve yiğitleri her taraftan gelerek kılıç, mızrak, ok ve kargı darbeleri ile sonbaharda ağaçlardan dökülen yapraklar gibi (düşman askerlerini) atlardan yıkmaya başladılar. Sonunda Yıldırım Bâyezid, bizden korkusundan, sür'âtle kaçarak, yaklaşık 3.000 atlı ile “Dağa sığınırım...”³⁸ (ifâdesine) uyup, orduğâhın ortasında bulunan yüksek bir dağın eteğine sığınıp, dağın tepesine çıktı. Allah'ın yardımı ile muzaffer ordu, av sırasında ceylânları sürüp, ortaya getirdikleri gibi, merkezi çevreleyen çember misâli, (Bâyezid'i) kuşatıp,

Şiir

Savaşta vurduğu kılıç ile sen onu Azrail'in elçisi sanırsın.

dağın tepesinden ovanın düzlüğüne indirerek, Ülker yıldızı gibi bir arada olan yanındaki adamlarını Büyükayı yıldız kümesi gibi dağıttılar. Böylelikle “Elif, lâm, mim Rumlar en yakın bir yerde gâlip geldiler”³⁹ gerçeği ortaya çıktı. Yıldırım Bâyezid,

Beyt

Ne durabilecek yeri, ne vuruşacak yüzü var,
Çâresiz kaçma yolunu tuttu.

atının dizginini hezimet eline bıraktı. Muzaffer ordunun bahadırlarından biri ardından gelerek, yıldırım gibi, bir gürz vuruşu ile onu atından aşağı yıktı.

Şiir

Allahın kazâsından insana kaçış var mıdır?
İnsan vâki olan bir şeyi değiştirebilir mi?

Pazarı'nda defnedilmiştir (aynı eser, I, 331, nr. 2). Buna mukâbil M.H.Yinanç, sağ cenahı teşkil eden Anadolu askerinin kumandanının Kara Timurtaş olduğunu (İslâm Ansk. Bâyezid madd. s. 385^b, 386^b) ve savaştan sonra esir düştüğünü ifade eder (s. 386^b). 806 yılı Ramazan (Mart 1404) ayında Bursa'da vefât eden ve bu şehirde kendi adını taşıyan mahalledeki camiinin türbesinde gömülen Kara Timurtaş için bk. İslâm Ansk. Timurtaş maddesi; İ.H. Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, I, 573 v. dv.

³⁵ Bu adı küçük beg anlamında İne Beg olarak okumak icab eder. O, I. Murad ve I. Bâyezid devrinde Subaşı olarak pek çok savaşlara katılmış, Ankara savaşından, bozgun üzerine Süleyman Çelebi ile birlikte kaçmış (Sicill-i Osmanî, I, 448); Fetret Devri'nde Çelebi Mehmed'in Subaşı'sı iken, Ulubad muhârebesinde İsa Çelebi tarafından öldürülmüştür. Mezari Balıkesir'in Kepsut kazasının Tekke köyündeki türbesindedir (İ.H. Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, I, 331).

³⁶ Burada kastedilen Sırp kral ailesinden, Kuzey şubesini teşkil eden Lazar Grebliyanovic (1367-89) koludur. Bâyezid onun kızı Despina ile evli olup, Despina'nın kardeşleri Vuk ile Stefan Lazareviç (1389-1427) Ankara Savaşına (Şâmi, I, 255 ve Yezdi, II, 306, 310 onların sağ kolda yer aldıklarını kaydederler) katılmışlar; bozgun üzerine, Cenevizliler'e âit olan Beyoğluna ve oradan da Midilli adasına geçip, nihâyet memleketlerine dönmüşlerdir (Osmanlı Tarihi, I, 201). Bâyezid'in ordusunun gücü ve düzeni için bk. A. Dersca, la Campagne, s. 70 ve 114-115.

³⁷ Bunun için bk. Aydın Sayılı, Mısırlılarda ve Mezopotamyalılarda Matematik, Astronomi ve Tıp, T.T.K. Ankara 1966, Dizin: saat maddeleri.

³⁸ Kur'an, XI/43.

³⁹ Kur'an, XXX/2.

Hemen o an kendisinin Bâyezid olduğunu açıklayarak, “beni canlı olarak efendinize götürün” dedi. Bahadırlar derhal başına toplanıp, kendisini tutup, elleri bağlı olarak efendilerine getirdiler⁴⁰. Konuşmaya başlayıp özür dileyerek, “doğrusu kendime yazık ettim, beni bağışla”⁴¹ dedi.

Şiir

İşlediğim suçtan dolayı özrümün olmadığını itiraf ediyorum,
Bu yüzden sâdece senin affetmeni istiyorum.

Her ne kadar; “Şimdi mi inandın? Daha önce baş kaldırmış ve bozgunculuk etmiştin”⁴² şeklinde azarlanmayı hak etmiş idi ise de, bu ulu nimet ve ihsanın şükrü ve böyle bir zaferin kazanılmış olmasından dolayı, “dön gel; korkma; şüphesiz güvende olanlardansın”⁴³ hitâbı ile sevindirilip, “onlar öfkelerini yenerler, insanların kendilerine karşı olan kusurlarını afederler”⁴⁴ hükmünce, onun suçlarına göz yumup, afedip merhamette bulunduk ve canını bağışladık. Üstelik ardından oğulları Mustafa ve İsa⁴⁵’ı tutup, getirdiler. Onlar da bağışlandılar. Onun ordusunun nâibleri, begleri, bahadırları ve kumandanlarının bâzısı tutsak alınıp, bâzısı da kılıçtan geçirilip, oka tutuldukları gibi, kılıç artıkları gizlenip, herbiri yalın ayak-başı kabak bir tarafa kaçtılar. Onlardan geriye hiçbir eser kalmadı.

Mısra

Yeryüzü kötü düşünceli kimselerden temizlendi.

Oğlanlar-ömürleri uzun olsun-ve begler, sağ-sâlim ve bol doyumluk ile, muzaffer ve düşmanı perişan ederek, savaş alanından dönüp geldiler. Bu Allah’ın bize lûtfu idi. Allah’ın yardım, lûtf ve desteğinin eserleri, dünyayı aydınlatan güneş ışıkları gibi açıkça ortaya çıktı ve Rum ülkesinin tamamı ele geçirildi. Kuluna yardım eden ve ordusunu üstün kılan, ayrılık çıkaranları bozguna uğratan ve hiç bir ortağı bulunmayan Allah’a şükürler olsun.

Rûbai

Ebedî, her şeye gücü yeten Allah’a şükürler olsun,
Zirâ Rum ülkesi buyruğumuz altına girdi.
Hernekadar başlangıçta düşmanın boynu taş gibi idi ise de,
Kılıç ateşi ile mum gibi yumuşadı.

⁴⁰ O, Timur’un, yanında kukla olarak bulundurduğu ve ismen Han ünvanını taşıyan, Cengiz Han soyundan Sultan Mamud Han tarafından tutsak alınmıştı (Yezdi, II, 314).

⁴¹ Kur’ân, XXVIII/16.

⁴² Kur’ân, X/91.

⁴³ Kur’ân, XXVIII/31.

⁴⁴ Kur’ân, III/134.

⁴⁵ Es’ad Efendi Ktb. Hüsâmüddin Efendi mecmuâsı; Hafid Efendi Ktb. Mecmuâ-i Mekâtib-i Fârisî ve Reisü’l-Küttâb Mustafa Efendi Ktb., İnşâ-i Kebir nüshalarında “Muzaffer ve Ali” şeklindedir. Sarı Abdullah Efendi Mecmuâsındaki nüshada ise “Musa ve Mustafa” olarak kaydedilmiştir. Bunu elbette ki “Mustafa ve İsa” şeklinde okumak gerekir. Zafernâmelerde (Şâmî, I, 260; Yezdi, II, 440) ise sâdece Musa Çelebi’nin yakalanıp, getirildiği, kaydedilmektedir (Bu hususta ayrıca bk. M.H. Yinanç, İslâm Ansk. Bâyezid madd., 386b-387a). Musa Çelebi daha sonra babası ölünce, Akşehir’de Şeyh Mahmud-i Hayranî türbesinde geçici olarak konulmuş bulunan cesedi, Bursa’ya götürmekle vazifelendirilmişti (Yezdi, II, 350. Bu şehzâde için bk. İslâm Ansk. Mûsâ Çelebi maddesi). Ankara savaşına katılan Mustafa Çelebi de, Bâyezid’in isteği üzerine Timur tarafından aratılmış ise de, bulunduğu dâir bir kayıt yoktur. (Onun için bk. İslâm Ansk., Mustafa Çelebi madd.; İ.H. Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, I, 367 v. dv.). Bâyezid’in 3. oğlu ve Germiyanlılardan Devlet Hatun’dan doğan İsa Çelebi için ise bk. İ.H. Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, I, 330 v.dv.; Türk Ansiklopedisi, İsa Çelebi maddesi.

Kıt'a:

Rum ülkesine konduk ve mülkün düşmanlarını kahrederek gâlip
geldik; Allah'ın her şeye gücü yeter,
Şanı yüce olan Allah bize (Rum ülkesini) açtı,
Hâl dili ile devamlı ona şükrederek (diyoruz):
Allah'ın lûtfu ile Rum (ülkesinin) karadaki, sâhildeki ve bozkırdaki
kalelerini açtık. Allah kahredicidir.

“Bu Allah'ın lûtfudur ve Allah büyük lûtuf sâhibidir”⁴⁶. Öğrendiklerinde bunun hazzı ile yüzlerinin gülüp, sevinmeleri, -“Allah'tan bir nimet ve bolluk müjdelemek isterler”⁴⁷- ihtiyâcı olanlara adaklar ve sadaka dağıtmaları, hükümdar sancağının dönüşünü gözlemeleri, bizi dua ile anmaları, oğlanlar, begler ve ilerigelenlerden hiç kimseye bir zarar gelmediğini öğrenmeleri için bu durum bildirildi. Yüce Allah dâimâ inâyet ve lûtufta bulundu.

Yüce oğlan Muhammed Sultan Bahadur'un zırhı, kendisi ve iğdiş atına ok isâbet etti. Süleyman Şah Bahadur'un iğdiş atına ok isâbet etti. Burunduk Bahadur'un kaşına ok isâbet etti ve bundan gözü sakatlandı. Şah Melik Bahadur⁴⁸'un üç iğdiş atına ok isâbet etti. Dâimâ

⁴⁶ Kur'ân, LVII/21 ve LXII/4.

⁴⁷ Kur'ân, III/171.

⁴⁸ Timur ve Şahruh devirlerinde büyük rol oynamış olan bu begin kimin oğlu olduğunu kesin olarak tesbit etmek bizce mümkün olmamıştır. Zirâ, Yezdi'nin Zafernâmesinde Togay Merken (I, 379) ve Kalcagay (I, 380)'ın oğlu olmak üzere iki Şah Melik zikredilmektedir. Bunlardan Kalcagay oğlu Şah Melik, Toktamış'a karşı girişilen birinci seferde, yararlıklarından dolayı tarhanlık ile mükafaâtlandırılmış ve Timur “mühr-i Kelân” ile “mühr-i Pervâne”yi ona teslim etmişti (Yezdi, I, 380; Şâmi, I, 122-23) ki, burada adı geçen Şah Melik, fetihnâmede geçen Şah Melik ile aynı şahıs olabilir. O, Hind seferine katılmış; Yedi Yıllık Seferde Dimaşk'ın fethi (Şâmi, I, 235; Yezdi, II, 237-39) ve Bağdad fethi (Şâmi, I, 240; Yezdi, II, 269)'nde bulunmuş; Anadolu seferinde Tortum kalesi (Şâmi, I, 250; Yezdi, II, 286)'nin fethine gönderilmiş; Ankara Savaşı'ndan önce Timur Kırşehir taraflarında iken Şah Melik, dil getirmek üzere vazifelendirilip (Yezdi, II, 298), Ankara Savaşı'nda da yer almıştır (Şâmi, I, 255; Yezdi, II, 305, 310).

Timur'un, Otrar'da ölümü sırasında yanında bulunan Şah Melik, Pir Muhammed'in veliahd olarak tâynini ile ilgili vasiyetini yerine getireceğine dâir yemin eden begler arasında bulunmakla birlikte, bir müddet sonra Timur'un vasiyetinin aksine, Şahruh'a taraftar olmuş ve Şahruh'un taht mücadelelerindeki başarısında en büyük âmil olmuştur. Halil Sultan'ın Semerkand tahtından uzaklaştırılıp, Uluğ Beg'in tâynini üzerine, bu şehzâdeye atabeg olarak tâyin edilmiş ise de, bir müddet sonra Uluğ Beg'in ısrarı üzerine alınarak, kendisine Suyurgal olarak verilen Harezmi'ye gitmiş, Şahruh'un Kara Koyunlular üzerine ıcrâ ettiği I. Âzerbaycan seferine (1420) katılmış; 829 yılı 11 R. evvel Pazartesi gecesi (21 Ocak 1426) Harezmi'de ölmüş ve cesedi hanımı Handa Aga ve oğlu İbrahim Sultan tarafından nakledilerek Meşhed'de İmam Rızâ'nın türbesi yakınında kendi yaptırdığı türbeye gömülmüştü (Meşhed'de İmam Rızâ'nın türbesi yakınında ona atfedilen bir türbe için bk. Abdülhamid Mevlevî, Mescid-i Şah yâ Makbere-i Emir Gıyâseddin Melikşâh, Huner-i Merdûm (1347), 74/75, 75-92). Ölümü üzerine bölge oğlu İbrahim Sultan'a verilmişti (Zubdetü't-Tevârih, 599b; Matla'ı Sa'deyn, s. 568-69). Bâzı kaynaklarda o, Harezmişah olarak adlandırılır (Mücmel-i Fasihi, s. 259; Hüseyin Harezmi, Mekârimü'l-Ahlak, Ayasofya Ktb., nr. 2094, 226a). Semerkand'da atabeg olarak bulunduğu sırada bir medrese (Ali b. Hüseyin el-Vâiz el-Kâşifi, Reşahât Aynu'l-Hayat, yay. Ali Asgar Muiniyân, Tahran 2536 Şehinşâhi, II, 423); Herat'ta bir câmi (Hvandmir, Hulasatu'l-Ahbar, Ayasofya Ktb., nr. 3190, 456a) ve bahçe (Matla'ı Sa'deyn, s. 723); Kusuye civârında ise bir ribat inşa ettirmişti (Matla'ı Sa'deyn, s. 1134; Muinüddin Zemçi-i İsfizârî, Ravzatu'l-Cennât fî Evsâfi Medineti Herat, yay. Muhammed Kâzım İmam, Tahran 1339 h.ş., II, 198). Ülkenin çeşitli yerlerinde yaptırmış bulunduğu mescid, medrese, hankâh, ribat ve havuz gibi 30 kadar hayır eseri için, ev, dükkân ve arazi vakfetmişti (Zubdetü't-Tevârih, 599b; Matla'ı Sa'deyn, s. 568-69; İsmail Aka, Mirza Şahruh Zamanında (1405-1447) Timurlularda İmar Faaliyetleri, Belleten (1985), XLVIII/189-190, 294-95). Hüseyin Harezmi, Cevâhirü'l-Esrâr adlı üç ciltlik Mesnevi şerhi ile Mekârimü'l-Ahlak adlı eserlerini onun adına yazmıştı. (Zeki Velidi Togan, Büyük Türk Hükümdarı Şahruh, TDED (1949), III/3-4, s. 522). Onun, “bizni unutmâ” redifli, Meragalı Abdulkâdir'e gönderdiği türkçe bir şiiri Mekâsıdü'l-Elhân (yay. Taki Bineş, Tahran 2536 Şehinşâhi, s. 144)'da bulunmaktadır. Eserini yazarken onun rivâyetlerine dayanan müverrih Tacü's-Selmânî, ondan “farsça bilen bir Türk” olarak söz etmektedir (12a). Zeki Velidi Togan, onu Şah Melik Bilgüvüt şeklinde zikretmektedir (Umumî Türk Tarihine Giriş, İstanbul 1970, s. 366. Onun torunu Nur Sa'id-i Bilgüvüt için bk. Habibü's-Siyer, IV, 276).

başka bir yere yönelip, pek çok bahadırılık gösterdi. Kendisine birşey olmadı. Berat Hoca-i Kökeltaş⁴⁹,ın oğlu Hasan⁵⁰ yaralandı. Celâl İslâm'ın⁵¹ oğlu Muhammed'in⁵² eline ok isâbet etti. Çolpanmülk Aka⁵³,nın süt kardeşi (kökeltaş)⁵⁴ savaşta öldü. Şeyh Nureddin'in koşunundan Meymûn-i Hardû⁵⁵ öldürüldü. Bundan başka kimse herhangi bir zarar-ziyâna uğramadı. Durum öğrenilip, (Allah'ın bize) verdiklerine şükretmeyi dâimâ gerekli bilsinler. Fazla birşey olmadı. 1 Muharrem 805⁵⁶de yazıldı.

⁴⁹ O, Timur'un daha ilk yıllarında yanında yer almıştı. Üç Yıllık Sefer sırasında, 789 (1387) yılında Timur'un Fars bölgesinde bulunmasından istifade eden Toktamış'ın Mâverâünnehr'e yürüyerek, Otrar yakınlarında Ömer Şeyh'i yendiği savaşta, ihmal ve gevşeklik göstermesinden ötürü yargılanmış, azarlanıp, sakalı traş edilerek, yüzünü boyayıp, pudra sürerek, baş örtüsü giydirmişlerdi (Yezdi, I, 322). 794 (1391/92) yılında Cihangir'in oğlu Pir Muhammed'e Gazneli Sultan Mahmud'un ülkesi yâni Zâbulistan bölgesi tefviz edildiğinde, o da bu mirzânın hizmetine verilerek, buraya gönderilmişti (Yezdi, I, 401). 795 (1392/93) yılında Timur, Şehrizor hâkimi Türkmenlerden Saru Mehmed üzerine yürüdüğünde o da orduda yer almış ve Türkmenler tarafından öldürülmüştür (Yezdi, I, 447).

⁵⁰ Ankara Savaşı'nda ondan merkezdeki kuvvetlerin sağındaki begler arasında söz edilmektedir (Şâmi, I, 255; Yezdi, II, 304).

⁵¹ Tabesli bir aileden gelen Celâl, Timur devrinde Divân'da uzun müddet Bitikçi olarak hizmet etmiş ve bâzı şehirler zaptedildiğinde mal tesbitinde vazife almış (msl. bk. Yezdi, II, 94, 156, 236), lâkin Timur, Yedi Yıllık Sefer esnâsında 804 (1401/2) yılında Bağdad'dan ayrılıp, Tebriz'e geldiğinde, hakkındaki bâzı şikâyetler üzerine azledilip, tutuklanmış ve varlığı gaspedilip, yüksek bir meblâğ ödemeye mecbûr edilmişti. Bunun üzerine o intihara teşebbüs etmiş, kendini bıçaklamakla berâber, yarası birkaç gün sonra iyileşmişti. Az sonra o Divân'daki mali işlere müdâhale etmemek üzere bağışlanıp, Leşker-i Tâzik'in başına getirilmiş, Ankara Savaşı'na katılıp (Şâmi, I, 255; Yezdi, II, 304), savaştan sonra Ulu Borlu'da kaleden atılan bir okun isâbeti ile ölmüştür (H'vandmîr, Düsturü'l-Vüzerâ, yay. Said Nefisî, Tahran 1317 h.ş., s. 341-42; Yezdi, II, 270, 345). Âilesi ve faâliyetleri için bilhassa bk. Seyfeddin Hacı b. Nizâm-ı Ukaylî, Âsaru'l-Vüzerâ, yay. Mîr Celâleddin Hüseyini-i Urmevî, Tahran 1337 h.ş., s. 330-334).

⁵² Zafernâmelerde onun adına rastlanmamaktadır. Ancak Seyfeddin Hacı b. Nizâm-ı Ukaylî, Ankara Savaşı'ndan sonra, Timur'un, Yıldırım Bâyezid'in kızını Celâl-i İslâm'ın oğlu Muhammed'e verdiği ve onun bu hanımdan üç oğlu olup, cimriliği ile tanınmış Abdurrahman adında birinden söz etmektedir (Âsaru'l-Vüzerâ, s. 332-333).

⁵³ Cete'den Hacı Beg'in kızı olan ve güzelliği ile tanınan Timur'un bu hanımı Çolpanmülk için bk. Uluğ Bey ve Zamani, s. 28; Karl Jahn, Timur und die Frauen, Anzeiger der Phil. -Hist. Klasse der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 111 (1974), s. 526, nr. 41. Onun süt kardeşinin kim olduğunu tesbit edemedik.

⁵⁴ Bu kelime için bk. Doerfer, I, nr. 343.

⁵⁵ Bu adın ikinci kısmının okunuşu kesin olmadığı gibi, kaynaklarda da bu ada rastgelinelememiştir.

⁵⁶ 1 Ağustos 1402. Timur'un aynı tarihi taşıyan, Fransa kralına hitâben yazılmış bir mektubu için bk. Mirzâ Muhammed Han Kazvinî, Bist Makale-i Kazvinî, Bombay 1928, I, 39-48.